

Ingvil Eriksen Skjerden

Synet på barn i Danmark-Norge på 1700-tallet

Fordypningsoppgave i Lektorutdanning i historie

Veileder: Hanne Østhus

Mai 2023

Ingvil Eriksen Skjerden

Synet på barn i Danmark-Norge på 1700-tallet

Fordypningsoppgave i Lektorutdanning i historie
Veileder: Hanne Østhus
Mai 2023

Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet
Det humanistiske fakultet
Institutt for historiske og klassiske studier

Kunnskap for en bedre verden

Innhold

Sammendrag.....	1
Innledning	2
Oppgavens struktur	2
Kilder og metode	3
Barndomshistorie og forskning på tidligmoderne barndom	3
Religionens plass i samfunnet	8
Det fjerde budet og synet på barn	9
Oppdragelse og arvesynden	12
Lover om barn og barndom	13
Husholdet	17
Skolen	19
Tukthus	23
Opplysningstiden – en gradvis endring i synet på barn?	27
Oppsummering og avsluttende bemerkninger.....	30
Bibliografi	32

Sammendrag

Denne fordypningsoppgaven undersøker synet på barn i Danmark-Norge på 1700-tallet. Den kristne religionens påvirkning på oppfatningen av barn i denne perioden står sentralt i fremstillingen. Oppgaven viser til Pontoppidans forklaring til det fjerde budet og hvordan denne gir uttrykk for pietistiske tanker om oppdragelse og synet på barn på 1700-tallet. Videre redegjør oppgaven for synet på barn slik det kom til uttrykk på ulike arenaer som utgjorde viktige rammer rundt barns liv. Her blir arenaene lovgivning, hjem, skole og tukthus belyst. Oppgaven vektlegger i denne sammenhengen den påvirkningen religionen hadde på disse arenaene. Til slutt trekker oppgaven inn opplysningstidens idealer og hvordan disse gradvis kom til uttrykk i synet på barn fra siste halvdel av 1700-tallet.

Summary

This thesis examines the view on children in Denmark-Norway in the 18th century by examining how the Christian religion influenced on the perception of children in this period. The assignment refers to Pontoppidans explanation of the fourth commandment and how this was an expression of the pietistic thoughts on upbringing and view on children in the 18th century. Furthermore, the thesis explores the view on children as it was expressed in various arenas that formed important frameworks around children's lives. Here, the arenas of legislation, home, school and work houses are surveyed. In this context, the assignment emphasizes the influence religion had on these arenas. Finally, the thesis highlights the ideals of the age of Enlightenment, and how these gradually came to be expressed in the view of children from the latter half of the 18th century.

Innledning

Denne oppgaven undersøker synet på barn i Danmark-Norge på 1700-tallet. «Synet på barn» tolkes bredt, og inkluderer i tillegg til idéhistoriske strømninger også hvordan oppfatningen av barna konkret kom til uttrykk i voksnes behandling av barn. Samfunnsstrukturene som dannet rammebetingelsene for barn og barns oppvekst på 1700-tallet preget synet på barn og vil være sentrale drøftingselementer i denne oppgaven.

På 1700-tallet fungerte Bibelen som en rettesnor for alt samfunnsliv, og Danmark-Norge var en luthersk stat.¹ Religionens betydning for datidens syn på barn vil utgjøre en overgripende ramme for resten av fremstillingen, og er derfor viet mye plass. Oppgaven vil også trekke inn hvordan politiske og økonomiske hensyn påvirket synet på barn, og det vil i denne sammenhengen vektlegges at politikk, religion og økonomi for en stor del var tre sammenvevde faktorer i denne perioden.

Oppgavens struktur

Oppgaven vil i første omgang undersøke hvordan religionen ga seg utslag i ulike oppfatninger av barneoppdragelse. Her vil det belyses hvordan Pontoppidans katekismeforklaring til det fjerde budet og pietismens vektlegging av arvesyndslæren ga uttrykk for synet på barn. I alle kulturer reflekterer oppdragelsessystemet hva slags innbyggere som er ønsket.² Det er derfor interessant å se på hvordan disse religiøse prinsippene ga seg utslag i oppdragelsen.

Deretter vil jeg undersøke et utvalg av samfunnsarenaer som på ulike måter gir uttrykk for synet på barn på 1700-tallet, herunder lovgivningen, husholdet, skolen og tukthuset. Disse ulike arenaene påvirket hverandre, og religionen la føringer for synet på barn på alle disse samfunnsdomenene, som på ulike måter rammet inn barns liv. I lovgivningen gis det uttrykk for de krav og plikter som stilles til befolkningen, men også hvilke rettigheter den enkelte innbygger har overfor andre innbyggere og overfor staten. Lover som på ulike måter angikk barn gir derfor et verdifullt innblikk i hvordan barn ble oppfattet i samtiden. Videre vil oppgaven se på hvordan synet på barn kommer til uttrykk i familien. Familien har alltid utgjort en viktig ramme rundt barns liv.³ Her vil barns rolle som en del av husholdet og hvordan dette både ga uttrykk for og påvirket synet på barn, være av interesse. Allmueskolen dukket opp på 1700-tallet, og den er interessant fordi skolens innhold og samfunnsoppgave i

---

¹ Arne Bugge Amundsen, «Faderen, sønnen - og ånden. Straff og pedagogikk i den gamle skole», i *Straff i det norske samfunnet*, red. Espen Schaanning (Humanist Forlag, 2002), 340.

² Sølvi Sogner, *Far sjøl i stua og familien hans. Trekk fra norsk familiehistorie før og nå*. (Oslo, 1990), 68.

³ Ellen Schrupf, «Barndomshistorie - perspektiver og problemer», *Barn*, nr. 2 (2008): 17.

stor grad blir påvirket av det som til enhver tid er samfunnets overordnede mål.⁴ Oppgaven vil undersøke hvordan bakgrunnen for opprettelsen av skoleinstitusjonen, det faglige innholdet og undervisningens utforming, herunder bruk av straff i undervisningen og formålet med dette, på ulike måter gir uttrykk for synet på barn. I denne sammenhengen er det også naturlig å trekke inn tukthusene og hva muligheten for å plassere barna her sier om datidens oppfatning av barn. Til slutt vil jeg drøfte hvorvidt det kan argumenteres for at utviklingen mot slutten av århundret gikk i retning av en mer liberal behandling av barn.

Kilder og metode

Oppgaven baserer seg først og fremst på nordisk sekundærlitteratur om 1700-tallet, men vil også benytte noe primærlitteratur som Pontoppidans katekismeforklaring, Norske Lov fra 1687, reskriptsamlingene til Laurids Fogtman, Jacob Henrik Schou og Frederik August Wessel-Berg og anordningen om tukthuset i Christiania fra 1741. I tillegg blir også skriftlige kilder fra prester og andre høytstående autoritetspersoner benyttet for å gi et innblikk i deres syn på barn på 1700-tallet. Her er blant andre den tyske pietisten Friedrich Ahlfeld, sognepresten Hans Bjerregaard og skolereformator Frederik Julius Bech representert. Disse primærkildene er valgt fordi de gir uttrykk for det synet på barn som denne oppgaven undersøker; synet på barn sett fra voksenperspektivet, og da særlig voksne i autoritære posisjoner over barn, herunder lovgivere, myndigheter, prester og læremestere.

Barndomshistorie og forskning på tidligmoderne barndom

De følgende redegjørelsene vil gi et overblikk over den forskningen som er gjort på barndomsfeltet. I lys av denne oppgavens problemstilling konsentrerer jeg meg særlig om nordisk forskning på barn. Det er likevel hensiktsmessig å si noe om hvordan den nordiske forskningen forholder seg til tidligere europeisk forskning på feltet sett hen til at den internasjonale forskningen har vært en viktig inspirasjon og påvirkning for den nordiske forskningen på barndom. For å tydeliggjøre hvordan den nordiske forskningen stiller seg til den europeiske vil jeg redegjøre helt kort for forskningen på barndom forut for den nordiske forskningens oppstart og deretter hvordan denne har utviklet seg frem til nå.

Barndomshistorien var lenge et lite utforsket felt, og starten på barndommen som en egen disiplin innen historiefaget tidfestes gjerne til Phillipe Ariès analyse av barndommens

---

⁴ Hans Jørgen Dokka, «Samfunnsforandring og skoleutvikling», i *Skolen 1739-1989*, red. Knut Jordheim (NKS-Forlaget, 1989), 17.

historie på 1960-tallet, «*L'Enfant et la vie Familiale sous l'Ancien Régime*».⁵ I dette verket hevdet han at barndommen som fenomen ikke alltid har eksistert.⁶ Til grunn for denne påstanden viste han til middelalderens tilsynelatende manglende anerkjennelse av barndommen som et eget stadium i livet. Dette kom eksempelvis til uttrykk i malerier av barn uten barnlige ansiktstrekk.⁷ Ariès fremhevet at synet på barn endret seg ved overgangen til tidlig nytid fra en likegyldighet i middelalderen til et økende behov for kontroll.⁸ Ariès knyttet denne endringen til demografiske og samfunnsmessige forhold, som blant annet resulterte i en nedgang i barnedødelighet.⁹ Dette bidro til at barnet i større grad enn tidligere ble et sentreringsspunkt i familien og barndommen som egen livsfase ble oppdaget.¹⁰ Den engelske historikeren Lawrence Stone sammenliknet i tråd med Ariès' teori om oppdagelsen av barndommen familiestrukturen i middelalderen og overgangen til tidlig nytid med et fuglereir, der den private sfære ikke eksisterte.¹¹ I middelalderen og tidlig nytid var familien en produksjonsenhet.¹² Barna hadde i likhet med de voksne først og fremst økonomisk verdi som arbeidskraft.¹³ I henhold til Stones utviklingsyklus beveget familien seg i løpet av perioden tidlig nytid vekk fra den distanserte slektsfamilien, fuglereiret, og over i det han betegnet som overgangsfamilien, tuftet på respekt og patriarkalske strukturer.¹⁴ Det kan utledes av dette at den tidlige forskningen på barn fokuserte på økonomiske og demografiske forhold som utslagsgivende for synet på barn, der familiens produksjon sto i sentrum, ikke barnet, men at dette gradvis endret seg i løpet av perioden tidlig nytid.

Sett hen til denne oppgavens problemstilling er Ariès' og Stones idéer interessante. Fremstillingen vil vise at deres teorier i en viss utstrekning kan anvendes for å beskrive utviklingen i husholdet i Danmark-Norge på 1700-tallet. Dette er i tråd med det historikerne Michael Mitterauer og Reinhard Sieder har skrevet om Stones utviklingsyklus og at denne etter deres mening fant sted senere enkelte steder. De peker på 1700- og 1800-tallet, ikke 1600- og 1700-tallet, som tidfestingen av overgangen fra fuglereiret til slektsfamilien.¹⁵

---

⁵ Hugh Cunningham, *Barn og Barndom - fra middelalder til moderne tid* (Oslo: Ad notam Gyldendal, 1996), 11.

⁶ Philippe Ariès, *Centuries of childhood* (New York: Vintage Books, 1962), 33.

⁷ Ariès, 33.

⁸ Ariès, *Centuries of childhood*.

⁹ Ariès, 33.

¹⁰ Ariès, *Centuries of childhood*.

¹¹ Lawrence Stone, *The Family, Sex, and Marriage in England 1500-1800* (New York, 1977).

¹² Sølvi Sogner, *I gode og vonde dager - Familieliv i Noreg frå reformasjonen til vår tid* (Oslo: Det Norske Samlaget, 2003), 188.

¹³ Stone, *The Family, Sex, and Marriage in England 1500-1800*.

¹⁴ Stone.

¹⁵ Michael Mitterauer og Reinhard Sieder, *European Family* (University of Chicago, 1982). Se også Ozment, 13

Denne oppfatningen stemmer bedre overens med den utviklingen som fant sted her i Norden, som ifølge historikeren Ståle Dyrvik i hovedregelen var senere enn andre steder i Europa.¹⁶

Ariès kan sies å ha vært et omdreiningspunkt i forskningslitteraturen om barn og barndom, men barndommen som forskningsfelt har siden Ariès ga ut sitt verk om barndommen vært gjenstand for debatt og gjennomgått stadige endringer. På 1980-tallet dukket det opp en ny generasjon historikere som i større grad enn tidligere interesserte seg for hvordan barnet ble sosialisert inn i voksenverden. Historikerne Linda Pollock og Shulamit Shahar fremhevet at det til enhver tid rådende synet på barn er et produkt av sin tid, og var opptatt av at forhold av økonomisk, demografisk og politisk art endrer seg, og virker inn på synet på barn.¹⁷ Linda Pollock la vekt på at barn til enhver tid har hatt grunnleggende omsorgsbehov som foreldre alltid har gjort sitt ytterste for å tilfredsstille.¹⁸ Videre var hun opptatt av hvordan barnet ble sosialisert inn i voksenverden, og hvordan dette har endret seg. Historikeren Shulamit Shahar støtter også dette synet i sin forskning, og benytter seg av medisinsk litteratur for å vise at foreldre til alle tider har uroet seg for sine barn.¹⁹ De fremhever at det i møte med historien er viktig å se menneskers handlinger i lys av den tiden de var en del av. I likhet med Ariès og Stone legger også Pollock og Shahar vekt på økonomiske og demografiske forhold, og at synet på barn og behandlingen av barn alltid påvirkes av strømninger i tiden. De avviser imidlertid den likegyldige holdningen til barna som Ariès og Stone vektlegger. Denne korte gjennomgangen av europeisk forskning på barndom viser at oppfatninger av barns livsvilkår har endret seg i takt med hvilke strømninger og forutsetninger i tiden man legger til grunn for forskningen. Den nordiske forskningen som vil bli gjennomgått i det følgende, er også et godt eksempel på dette.

Fra begynnelsen av 1980-tallet, i forbindelse med at Ariès verk om barndommens historie ble gitt ut i Skandinavia, vokste det frem en interesse for barndomshistorien som egen disiplin også her. Et tegn i tiden var at artikkelsamlingen «Barn av sin tid» ble gitt ut i 1984 med historikerne Sølvi Sogner og Bjarne Hodne som redaktører. I artikkelsamlingen slo de fast at mer forskning på norske barns historie var både nødvendig og ønskelig.²⁰ I 1991 fulgte Sølvi Sogner opp sin egen anmodning og ga ut boka *Far sjøl i stua*. Dette var en

---

¹⁶ Sogner, *I gode og vonde dager - Familieliv i Noreg frå reformasjonen til vår tid*, 32.

¹⁷ Linda Pollock, *Forgotten Children: Parent-child Relations from 1500 to 1900* (Cambridge University Press, 1983); Shulamit Shahar, *Childhood in the Middle-Ages* (London: Routledge, 1992).

¹⁸ Pollock, *Forgotten Children: Parent-child Relations from 1500 to 1900*.

¹⁹ Shahar, *Childhood in the Middle-Ages*.

²⁰ Bjarne Hodne, *Barn av sin tid. Fra norske barns historie.*, red. Sølvi Sogner (Oslo: Universitetsforlaget, 1984), 7.

oppsummering av den nordiske forskningen som var gjort på feltet til da.²¹ I denne fremstillingen er særlig husholdsperspektivet fremtredende, og hun trekker frem barnas betydning som arbeidskraft i den produksjonsenheten husholdet utgjorde. Her ser vi paralleller til Ariès' og Stones forskning på barndommen og barns rolle i familien. Videre blir økonomiske forhold trukket frem som betydningsfullt for hvordan barn blir oppfattet i samtiden. Disse perspektivene ble fulgt opp da Sogner i 2003 ga en oppdatert oversikt over barndomsforskningens status med boka *I gode og vonde dager - Familieliv i Noreg frå reformasjonen til vår tid*.²² Denne boka kombinerte sosiale, økonomiske og religiøse perspektiver på barndom, med fokus på husholdsperspektivet og religiøse forestillinger om samfunns- og familiestruktur. Her blir den lutherske kristendommen og dennes betydning for husbondens autoritære posisjon i husholdet undersøkt. Dette skulle bli et gjennomgående tema også i senere forskning.

I boka *Straff i det norske samfunnet* utgitt i 2002 presenterte Arne Bugge Amundsen et kapittel med tittelen «Faderen, sønnen – og ånden. Straff og pedagogikk i den gamle skole».²³ Her trekker han en sammenheng mellom religionens rolle i samfunnet og påvirkning på menneskers oppfatning av straff og bruk av dette i pedagogisk øyemed i skolen. I 2003 ga historikerne Odd Asbjørn Mediås og Alfred Oftedal Telhaug ut boka *Grunnskolen som nasjonsbygger. Fra statspietisme til nyliberalisme*. I kapittelet «Guds røst i den norske skolen» undersøkes religionens rolle både som et uttrykk for, men også som en påvirkning på, synet på barn og hvordan dette ga seg uttrykk i skolen.²⁴ Vi kan utlede av dette at den nordiske forskningen på synet på barn i tidlig nytid konsentrerte seg om religiøse forestillinger og hvordan disse både forsvarte og nødvendiggjorde bruk av straff i oppdragelsen. Videre har pietismen blitt trukket inn som en sentral påvirker av synet på barn og oppdragelse, og pietistenes fokus på arvesyndslæren vektlegges i fremstillingen til både Amundsens og Mediås og Telhaug. Disse linjene har i stor grad blitt fulgt opp i de senere årene.

I behandlingen av synet på barn i tidlig nytid har fokuset på lutherdommen og pietismen og deres sentrale påvirkning på datidens oppfatning av barn beholdt sin fremtredende posisjon. Historikeren Nina Koefoed publiserte en artikkel i 2019 som tok for

---

²¹ Sogner, *Far sjøl i stua og familien hans. Trekk fra norsk familiehistorie før og nå.*, 6.

²² Sogner, *I gode og vonde dager - Familieliv i Noreg frå reformasjonen til vår tid*.

²³ Amundsen, «Faderen, sønnen - og ånden. Straff og pedagogikk i den gamle skole».

²⁴ Odd Asbjørn Mediås og Alfred Oftedal Telhaug, «Kap. 2: Guds røst i den norske skolen», i *Grunnskolen som nasjonsbygger. Fra statspietisme til nyliberalisme* (Abstrakt forlag, 2003), 36–53.

seg det fjerde budet og Luthers og Pontoppidans katekismeforklaringer til dette.²⁵ Hun peker her på hvordan det fjerde budet og de prinsippene som kan utledes av det påvirket samfunnets oppfatninger av autoritet på 1700-tallet. Denne artikkelen retter seg ikke spesifikt mot forskning på barn, men er likevel av interesse fordi den omhandler det fjerde budet og lydighet mot foreldreautoriteter. I 2020 publiserte Koefoed en artikkel om bruk av tukthus for ulydige barn i Danmark på 1700-tallet.²⁶ Hun trekker også her inn pietismens påvirkning på samfunnets forventninger til barn og foreldrerollen, og hvordan dette virket inn på lovgivningen på 1700-tallet.

I en artikkel med tittelen «I kjærlighedens tjeneste. Straffens legitimitet i oppdragelse og undervisning» fra 2018 undersøker historikerne Øystein Skundberg og Harald Thuen oppdragelseslitteratur og politiske kilder fra 1700- og 1800-tallet.²⁷ Denne artikkelen omhandler for en stor del de endringene som fant sted med hensyn til oppdragelsen på 1800-tallet under innflytelse fra opplysningsfilosofene Jean Jacques Rousseau, John Locke og Herbert Spencer. Denne artikkelen er likevel interessant i lys av denne oppgavens problemstilling. Skundberg og Thuen identifiserer en gradvis endring fra det pietistiske oppdragelsessynet der arvesyndslæren var en sentral påvirkningskraft til en mer liberal holdning til barn og oppdragelse fra siste halvdel av 1700-tallet. De peker på at denne endringen var inspirert av opplysningstidens idealer og en religiøs omdreining fra pietisme til rasjonalisme.²⁸ Dette skiftet mot en behandling av barn mer i tråd med opplysningstidens humane idéer vil også diskuteres i denne fremstillingen, og denne artikkelen er da en sentral kilde.

Det fremgår av denne gjennomgangen at et fremtredende trekk i nordisk forskning har vært fokuset på lutherdommens og den pietistiske bevegelsens innvirkning på barns liv. Dette kan blant annet forklares med at det ved Aarhus universitet er opprettet et senter, LUMEN-Center, for forskning på den lutherske reformasjonens påvirkning på teologi, mentalitet, kultur og samfunn i de nordiske landene.²⁹ Videre kan det pekes på at lutherdommen og den pietistiske bevegelsens påvirkning på Danmark-Norges historie har vært betydelig og etterlatt

---

²⁵ Nina Javette Koefoed, «Authorities who care», *Scandinavian Journal of History* 44, nr. 4 (2019): 430–53, <https://doi.org/DOI: 10.1080/03468755.2018.1562965>.

²⁶ Nina Javette Koefoed, «I Trust You with My Child: Parental Attitudes to Local Authorities in Cases of Disobedient Children in 18th Century Denmark», *Journal of Historical Sociology* 33, nr. 4 (2020): 489–504, <https://doi.org/10.1111>.

²⁷ Øystein Skundberg og Harald Thuen, «'I kjærlighedens tjeneste' Straffens legitimitet i oppdragelse og undervisning», *Nordic Journal of Educational History* 5, nr. 2 (2018): 19.

²⁸ Skundberg og Thuen, 23.

²⁹ «<https://lumen.au.dk>», åpnet 3. mai 2023, <https://lumen.au.dk>.

seg et omfattende kildemateriell som gjør denne tematikken lett tilgjengelig for forskning. Det er naturlig at dette har hatt betydning for barndomsforskningens dreining. Denne oppgaven vil i tråd med de seneste tendensene innen forskningen på barndomshistorie også konsentrere seg om hvordan religionen påvirket synet på barn på 1700-tallet.

Religionens plass i samfunnet

På 1700-tallet fungerte Bibelen som en rettesnor for alt samfunnsliv.³⁰ Danmark-Norge var en luthersk stat, og den rådende oppfatningen var at den eneveldige kongens absolutte makt var gitt ham av Gud. Sogner fremhever i sin omtale av denne perioden at «noe egentlig skille mellom kirke og stat er vanskelig å trekke».³¹ Dette innebar at politikk og religion gjerne gikk ut på det samme og hadde like mål. Statlige nyordninger og tiltak hadde like ofte en religiøs som en verdslig begrunnelse.³² Ikke sjelden styrket kongemakten og religionen hverandre gjensidig, slik at det overordnede målet, troen på én konge og én Gud kunne nås med de samme midlene.

I 1730 ble Christian 6. innsatt som konge, og under hans styre ble den pietistiske retningen rådende.³³ Den pietistiske bevegelsen var en motvekt mot den lutherske ortodoksiens teoretiske tilnærming.³⁴ Religionen skulle være personlig for den enkelte og det ble lagt vekt på handling og moralsk atferd.³⁵ Under Christian 6. ble det som er blitt kalt statspietismen innført, og den kombinerte institusjonsbygging, sosialpolitisk lovgivning og religiøs fromhet, og hadde som formål å forme befolkningen til gudfryktige undersåtter.³⁶ Statspietismen fikk flere følger for mennesker i denne perioden, inkludert barn, og vil derfor dukke opp flere ganger i denne oppgaven. For eksempel var innføringen av konfirmasjonen i 1736, oppstarten av allmueskolen i 1739 og etableringen av tukthus som åpnet opp for at også barn kunne settes inn viktige.³⁷

---

³⁰ Amundsen, «Faderen, sønnen - og ånden. Straff og pedagogikk i den gamle skole», 340.

³¹ Sølvi Sogner, *Aschehougs Norgeshistorie. Krig og fred 1660-1780*, red. Knut Helle mfl., 2. utg., bd. 6 (Oslo: Aschehoug & Co, 2007), 222.

³² Sogner, 6:222.

³³ Skundberg og Thuen, «'I kjærlighedens tjeneste' Straffens legitimitet i oppdragelse og undervisning», 21.

³⁴ Sogner, *Aschehougs Norgeshistorie. Krig og fred 1660-1780*, 6:222.

³⁵ Mediås og Telhaug, «Kap. 2: Guds røst i den norske skolen», 36–37.

³⁶ Arvid Evjen Andersen, «Ulydige barn på tukthuset i Christiania, 1741-1771», *Idéhistorisk tidsskrift*, nr. 4 (2013): 26.

³⁷ Evjen Andersen, 26.

Det fjerde budet og synet på barn

I denne delen av oppgaven vil jeg gjøre rede for hvordan det fjerde budet og de prinsippene Pontoppidan utleder av dette i sin forklaring la føringer for synet på barn, herunder behandlingen av barn på 1700-tallet. Her vil jeg særlig redegjøre for hvordan de religiøse forestillingene som utledes av det fjerde budet om foreldremyndighet, samfunnsordenens strukturering, lydighet og gjensidige plikter påvirket synet på barn og tanker om oppdragerrollen. Pontoppidans katekismeforklaring «Sandhed til Gudfryktighet» ble utarbeidet i 1737, og er en forklaring til Luthers lille katekisme som Luther skrev til bruk i hjem og skole.³⁸ Luthers lille katekisme hadde siden reformasjonen utgjort en sentral del av barns religiøse oppdragelse.³⁹ Pontoppidans forklaring kan ses som et supplement til denne, men den gir uttrykk for den pietistiske forklaringen til Luthers katekisme. Den la føringer for hvordan religionen skulle tolkes og praktiseres fra den ble utarbeidet og langt ut på 1800-tallet, da den var hovedlæreverket i skolen i 150 år.⁴⁰ Den gir en forklaring til de ti bud, som la hovedgrunnlaget for hvordan man skulle opptre som et godt kristent menneske, innbefattet et godt kristent barn. Pontoppidans forklaring er derfor et vitnesbyrd om hva samfunnet så det som formålstjenlig at barn lærte om religionen, hvordan de skulle oppføre seg, og også hvordan de skulle behandles, og her er særlig det fjerde budet viktig.

Det fjerde budet, slik det er gjengitt i Pontoppidans katekisme, lyder som følger: «hædre din Fader og din Moder, at det fand gaæ dig vel, og du maa længe leve paa Jorden».⁴¹ Pontoppidan utleder en rekke sentrale religiøse prinsipper av det fjerde budet, herunder foreldremyndighetens utspring, trestandslæren, gjensidige plikter og lydighetskravet. I det følgende vil disse bli gjennomgått, og det vil legges vekt på hva disse sier om synet på barn.

Pontoppidan presiserer for det første i sin forklaring til det fjerde budet hvem som «forstaaes under Faders og Moders navn».⁴² Han fremhever at foreldre skal forstås som «vore naturlige Forældre» og i tillegg til disse alle «øvrigheds personer, Formyndere, huusbønder, Præster, Skolemestere og deslike, som alle ere Forældre, hver efter sin Stand».⁴³ Av dette kan vi utlede det sentrale prinsippet om at all myndighet har sitt utspring i foreldremyndigheten.⁴⁴ Det faktum at Gud ofte betegnes som «Far» og Faderen» understøtter dette. Det samme

---

³⁸ Sogner, *Aschehougs Norgeshistorie. Krig og fred 1660-1780*, 6:228.

³⁹ Koefoed, «Authorities who care», 436.

⁴⁰ Sogner, *Aschehougs Norgeshistorie. Krig og fred 1660-1780*, 6:228.

⁴¹ Erik Pontoppidan, *Sandhed til Gudfrygtighed* (Kjøbenhavn: Waysenhuses Bogtrykkerie (Digitalisert av Det kongelige bibliotek), 1737), 38, <https://www.kb.dk/e-mat/dod/110308054633-color.pdf>.

⁴² Pontoppidan, 39.

⁴³ Pontoppidan, 39.

⁴⁴ Amundsen, «Faderen, sønnen - og ånden. Straff og pedagogikk i den gamle skole», 338.

prinsippet ligger til grunn for kristendommens omtale av prester som «pater» og «fader». Gud ble ansett som alle menneskers far, slik kongen var folkets far, presten far for sin menighet og husoverhodet far for sine barn.⁴⁵ Videre understreker dette at all autoritet representerte Gud på jorden.⁴⁶ Guds overmakt i det hinsidige, fikk sin representasjon på jorden gjennom den enevelde kongen og under ham presten og husoverhodet.⁴⁷ Det kan utledes av dette at barn ble forventet å utvise lydighet og hedre alle voksne, for det å motsette seg autoriteter var å regne som det samme som å motsette seg Gud. Foreldrene sto i Guds sted overfor barna, og var et uttrykk for Guds tilstedeværelse i verden som måtte vises respekt og lydighet.⁴⁸

Videre forklarer Pontoppidan den såkalte trestandslæren. Denne læren går ut på at samfunnet er strukturert i ulike stender, herunder regjeringsstanden, lærerstanden og husstanden.⁴⁹ I disse stendene er alle tildelt rollen som autoritet eller undersått.⁵⁰ I forklaringen benytter Pontoppidan i tråd med det som er skrevet over, betegnelsen «forældre» i stedet for autoritet. Her befestes den hierarkiske måten å ordne verden på som preget samfunnet i denne perioden. Trestandslæren viser hvordan sosiale relasjoner ble strukturert innenfor de ulike stendene, og den som til enhver tid besatt stillingen som autoritet, var å betrakte som en forelder.⁵¹ Dette kan også tas til inntekt for at de som til enhver tid ikke var i en autoritær posisjon ble regnet som undersått og barn.

Pontoppidan understreker videre at man aldri «maa være øvrigheten ulydig».⁵² Her fremhever Pontoppidan at Gud straffer de barn som er ulydige mot sine foreldre, og viser i denne sammenheng til et eksempel fra Bibelen der Absalon, Davids ulydige sønn, som straff for sin oppsetsighet ble hengt opp i en eik og «igienemstungen med trende Spyd».⁵³ Det fjerde budet utgjorde således det teologiske grunnlaget for kravet om barns lydighet. Videre er Pontoppidans forklaring her interessant fordi den benytter seg av et eksempel som er egnet til å skremme barn til lydighet. Denne fremgangsmåten står i kontrast til resten av Pontoppidans katekisme som gjennomgående er pedagogisk lagt opp etter et spørsmål-svar-mønster som

---

⁴⁵ Koefoed, «Authorities who care», 436.

⁴⁶ Koefoed, «I Trust You with My Child: Parental Attitudes to Local Authorities in Cases of Disobedient Children in 18th Century Denmark», 492.

⁴⁷ Sogner, *I gode og vonde dagar - Familieliv i Noreg frå reformasjonen til vår tid*, 185.

⁴⁸ Amundsen, «Faderen, sønnen - og ånden. Straff og pedagogikk i den gamle skole», 338.

⁴⁹ Pontoppidan, *Sandhed til Gudfrygtighed*, 39.

⁵⁰ Koefoed, «I Trust You with My Child: Parental Attitudes to Local Authorities in Cases of Disobedient Children in 18th Century Denmark», 491.

⁵¹ Koefoed, «Authorities who care», 436.

⁵² Pontoppidan, *Sandhed til Gudfrygtighed*, 47.

⁵³ Pontoppidan, 47.

antyder at Pontoppidan hadde gjort seg tanker om hvordan barn, ut fra hans oppfatning av barn, best kunne lære.

Pontoppidan vektlegger videre at det stilles et krav til alle autoriteter og at disse også har plikter. Han peker på at alle sosiale relasjoner innenfor de tre arenaene karakteriseres av felles plikter fremfor rettigheter.⁵⁴ Det fremgår av dette at oppdragelsesansvaret på sett og vis var felles og tredelt, mellom staten, kirken og foreldrene. Alle stendene hadde et ansvar for barna. Den tolkningen som her blir presentert av datidens sosiale orden og medfølgende plikter for hver av disse stendene bidro til å etablere en spesifikk oppfatning av autoriteters legitimitet og normer vedrørende hvordan det kristne husholdet og samfunnet i sin helhet skulle være.⁵⁵

I sin katekismeforklaring ga Pontoppidan klarere instruksjoner for omfanget av autoritetsplikten enn Luther gjorde i sin katekismeforklaring. Blant annet utdypet han at ansvaret for et barn også innebar å oppdra dem med tukt på en rettferdig og kjærlig måte for deres egen forbedring.⁵⁶ At tukt ble ansett som en rimelig metode for oppdragelse er ikke underlig med tanke på Bibelens vektlegging av at den som elsker sin sønn, tukter ham. Ifølge Pontoppidan hadde myndighetene de samme forpliktelsene overfor sine undersåtter.⁵⁷ Her kommer trestandslæren tydelig frem, og det er tydelig at barn og tjenere var familiefarens undersåtter, slik folket var kongens. Videre kan dette ses i sammenheng med lydighetskravet. Amundsen fremhever i denne sammenhengen at «ulydighet var altså ulydighet mot Gud selv, og straffen for ulydighet var også straff fra Gud».⁵⁸ Det patriarkalske verdenssynet står sterkt innenfor kristendommen og andre monoteistiske religioner der troen på én overmakt er sentralt, men det må likevel presiseres her at det i den lutherske kristendommen ikke ble lagt veldig mye vekt på mannens overordnede stilling. Autoritetslæren slik den presenteres av Pontoppidan bør derfor heller ses som en legitimering av en øvre autoritet. Støtte for dette kan vi finne i det fjerde budets utforming der far og mor likestilles: du skal hedre din far og din mor.

Disse drøftelsene viser at samfunnet var strengt systematisert etter religiøse prinsipper der autoritet og underordning sto sterkt. I vurderingen av hvordan dette påvirket synet på barn i denne perioden, er det for det første naturlig å trekke inn at dette var et samfunn der kongens

---

⁵⁴ Pontoppidan, 41.

⁵⁵ Koefoed, «Authorities who care», 445.

⁵⁶ Koefoed, «I Trust You with My Child: Parental Attitudes to Local Authorities in Cases of Disobedient Children in 18th Century Denmark», 495.

⁵⁷ Koefoed, 495.

⁵⁸ Amundsen, «Faderen, sønnen - og ånden. Straff og pedagogikk i den gamle skole», 338.

og Guds overordnede posisjon sto og falt på at menneskene holdt seg til sine gitte posisjoner og livsoppgaver. I alle kulturer reflekterer normer for oppdragelse hva slags samfunnsborgere som er ønsket.⁵⁹ De religiøse prinsippene som Pontoppidan utleder av det fjerde budet kan tas til inntekt for at det var ønsket at barn skulle oppdras til å bli lydige, gagns mennesker, med respekt for autoriteter og den Guddommelige samfunnsordenen. Den oppvoksende slekt skulle innordne seg, tjene og lyde.⁶⁰

Oppdragelse og arvesynden

Pietismen betonet viktigheten av moralsk atferd og fremtreden, og det var en utstrakt oppfatning innenfor den pietistiske retningen at barnlig oppførsel som ikke var i tråd med den ønskede atferden, var et utslag av arvesynden.⁶¹ Arvesyndslæren er derfor interessant å undersøke fordi den sier mye om det pietistiske synet på barn og hvordan dette påvirket behandlingen av barn.

Arvesynden ble ansett for å være en underliggende sykdom i barnet.⁶² Denne tanken om at barna var født syndige nødvendiggjorde en streng kristenmoralisk oppdragelse.⁶³ Thuen og Skundberg fremhever dette og skriver at det lå til foreldreansvaret «å rette opp barnet ved å drive ut synden som hadde bosatt seg i sjelen».⁶⁴ I lys av dette er det ikke underlig at foreldrene tok i bruk alle tilgjengelige midler i den tro at dette ville redde deres barn og lede dem inn på den rette sti. I realiteten kunne derfor en streng oppdragelse tas til inntekt for at foreldrene følte kjærlighet og omsorg for sine barn.

Pietismen betonet at man skulle leve til ære den allmektige Gud og hans vilje.⁶⁵ Den guddommelige viljen var allmektig og enerådende, og dette ga seg utslag i at egenviljen ble ansett som uønsket og et opprør mot Guds vilje.⁶⁶ Den svenske historikeren Barbro Holmdahl skriver at pietistene på 1700-tallet mente at egenviljen burde brytes ned allerede mens barnet var spedbarn, og at barnet burde kunne tales til rette fra fylte to år.⁶⁷ I tråd med dette skrev den tyske pietisten Friedrich Ahlfeld at det var et utslag av egenviljen når spedbarn gråt, og han advarte mødre mot å la seg bli «underkuede af sine smaa Barn».⁶⁸ Det interessante her er

---

⁵⁹ Sogner, *Far sjøl i stua og familien hans. Trekk fra norsk familiehistorie før og nå.*, 68.

⁶⁰ Mediås og Telhaug, «Kap. 2: Guds røst i den norske skolen», 40.

⁶¹ Skundberg og Thuen, «'I kjærlighedens tjeneste' Straffens legitimitet i oppdragelse og undervisning», 20.

⁶² Skundberg og Thuen, 21.

⁶³ Skundberg og Thuen, 20.

⁶⁴ Skundberg og Thuen, 20.

⁶⁵ Mediås og Telhaug, «Kap. 2: Guds røst i den norske skolen», 37.

⁶⁶ Mediås og Telhaug, 37.

⁶⁷ Barbro Holmdahl, *Tusen år i det svenska barnets historia* (Lund: Studentlitteratur, 2000), 46.

⁶⁸ Friedrich Ahlfeld, *Menneskelivet: En christelig Haandbog for Unge og Gamle* (København: Wøldike, u.å.), 57.

at egenviljen ble ansett for å være noe syndig. Thuen og Skundberg fremhever at opprør og trass mot foreldre ble tolket som en iboende svakhet i mennesket til å gjøre opprør mot Gud; et opprør som startet med Syndefallet og hele menneskehetens fall.⁶⁹

Det må likevel tilføyes at mange foreldre viste en stor kjærlighet for sine barn. Støtte for dette finner vi i flere kilder. Blant annet skal sorenskriveren Hieronymus Bassøe ha reflektert over sine observasjoner av relasjoner mellom foreldre og barn etter besøk i Østfold i 1790-årene. Det fremgår av hans uttalelser at foreldrene etter hans mening viste en «overdreven og ufornuftig Kjærlighed til Børnene» og han fremhever at dette vil resultere i «uadelige og egenraadige, lade og ulydige».⁷⁰ Den holdningen som kommer til uttrykk i dette sitatet vitner imidlertid om en oppfatning av at en streng oppdragelse var helt sentralt for å forme barna til nyttige borgere for staten og tjenere av Gud.

Lover om barn og barndom

Lovgivning som på ulike måter angår barn er en sentral kilde til hvordan barn ble oppfattet i samtiden, hvilke krav som ble stilt til barn og hvilke rettigheter barn hadde. De følgende redegjørelsene vil derfor undersøke hvordan 1700-tallets syn på barn kommer til uttrykk i datidens lovgivning.

Religionen påvirket alle sider ved statens styre, herunder også lovgivningen.⁷¹ Det dansk-norske eneveldet utformet to lovbøker. Disse var Christian Vs Danske Lov fra 1683 og Norske Lov fra 1687.⁷² Begge disse bestod av seks bøker. De første tre av disse bøkene var adressert til kongen og styresmaktene, kirken og husholdet. Vi ser her religionens påvirkning på lovverket ved at den benytter den samme struktureringen av samfunnet som i Luthers doktrine.⁷³ Videre er det talende for datidens religiøse samfunn at straffeloven, 6. lovbok «Om misgjerninger», var organisert i samme rekkefølge som de ti bud.⁷⁴ Dette befester det grunnleggende religiøse prinsippet om at alle overtredelser mot de ti bud var kriminelt. De videre drøftelsene vil med utgangspunkt i noen sentrale bestemmelser om barn i straffeloven undersøke hvilket syn på barn som forfektes her.

---

⁶⁹ Skundberg og Thuen, «'I kjærlighedens tjeneste' Straffens legitimitet i oppdragelse og undervisning», 23.

⁷⁰ Bassøe (1796) 102. Se også Amundsen, «Faderen, sønnen - og ånden. Straff og pedagogikk i den gamle skole», 328.

⁷¹ Sogner, *Aschehougs Norgeshistorie. Krig og fred 1660-1780*, 6:222.

⁷² Gudmund Sandvik, «Rettsstillinga for barn i gamle dager», i *Forskningsnytt* 24 (4), 1979, 50.

⁷³ Koefoed, «I Trust You with My Child: Parental Attitudes to Local Authorities in Cases of Disobedient Children in 18th Century Denmark», 495.

⁷⁴ Koefoed, «Authorities who care», 435.

I 6. lovbok kapittel 6 «Om Manddrab» i bestemmelse nr. 18 står det at barn som «ej er sine fulde ti Aar» ikke skal straffes med dødsstraff for drap, slik normen vanligvis var, jf. kapittelets første bestemmelse.⁷⁵ Det fremgår av dette at alder var et formildende element i straffeutmålingen. Dette er interessant fordi det vitner om at barn ikke alltid var underlagt den samme lovgivningen og de samme kravene som voksne. Videre legges det til grunn en forståelse for at det ligger andre forutsetninger til grunn når et barn under ti år begår en handling, enn når en voksen gjør det. Denne bestemmelsen viser til bestemmelse nr. 17 om «Drab af nogen i Vildelse og Raserj», som sier at det da i stedet for dødsstraff skal gi erstatning til den avdødes arvinger enten av den formuen vedkommende har på gjerningstidspunktet eller av den formuen han «kand derefter bekomme».⁷⁶ Det vi kan utlede av disse bestemmelsene er at alder var en formildende faktor i straffeutmålingen, men barn under ti år ble fortsatt stilt til ansvar for sine handlinger. Det var barnet, ikke barnets foreldre, som sto økonomisk ansvarlig for kravet som ble stilt av de etterlatte etter et drap. Videre er det interessant at den mentale tilstanden til et barn under ti år i straffeloven ble sidestilt med en voksen som i affekt begikk et drap. Dette er et vitnesbyrd om synet på barn og oppfatningen i tiden av barns evne til impuls kontroll, overveielse og konsekvenstenkning. Barna ble slik oppfattet som juridisk ansvarlige subjekter, slik voksne ble, men med en litt mildere straffeutmåling.

I 6. lovbok finner vi også det fjerde budet i lovens kapittel fem med tittelen: «Om Børns Forseelse imod Forældre, item Husbonds og Hustruis».⁷⁷ I dette kapitlet finner vi bestemmelser som regulerer husholdet; både barns oppførsel mot foreldrene, krav til foreldrene vedørende barna og foreldrenes oppførsel mot hverandre. Både tittelen og implementeringen av det fjerde budet i straffeloven understreker at det å begå forseelser mot sine foreldre, og alle autoriteter i deres sted, var kriminelt. I den første bestemmelsen i dette kapitlet slås det fast at ulydighet mot foreldre er straffbart, og ulydige barn kan gjøres arveløse.⁷⁸ Det absolutte lydighetskravet som Luther understreker i sin forklaring til det fjerde bud, har her blitt hjemlet i lov. Den andre bestemmelsen omhandler banning og «ubluelig» tiltale, og den tredje bestemmelsen sier at et barn som slår sine foreldre får dødsstraff.⁷⁹ Disse

---

⁷⁵ *Kong Christian Vs Norske Lov*, 1687, 243, https://www.hf.uio.no/iakh/tjenester/kunnskap/samlinger/tingbok/lover-reskripter/chr5web/chr5_06_06.html.

⁷⁶ *Kong Christian Vs Norske Lov*, 243.

⁷⁷ *Kong Christian Vs Norske Lov*, 240.

⁷⁸ *Kong Christian Vs Norske Lov*, 240.

⁷⁹ *Kong Christian Vs Norske Lov*, 240.

tre første bestemmelsene forteller oss hva slags type atferd hos barn som myndighetene så grunn til å regulere i lov med trusler om strenge straffer. Ulydighet, banning og vold mot egne foreldre og andre autoriteter, var opprørske handlinger som kunne anses som en trussel mot samfunnsordenen. Som det fremgår av de innledende redegjørelsene for de religiøse prinsippene Pontoppidan utleder av Det fjerde budet, var hele samfunnsordenen tuftet på et system der respekt for autoriteter og absolutt lydighet var forutsetninger for samfunnets fungering og også en forutsetning for en sterk eneveldig kongemakt og Gud. Lovfestingen av disse prinsippene kan derfor tolkes som et utslag av myndighetenes ønske om å opprettholde ro og orden, og en måte å sikre at barna holdt seg innenfor de rammene som samfunnet var bygget på. Videre viser disse bestemmelsene hva slags type atferd det etter datidens syn på barn var rimelig grunn til å frykte at barn kunne utvise. Alvorsgraden i forbrytelsene reflekteres også her ved at straffen for disse handlingen, arveløshet, livsvarig straffearbeid og dødsstraff, hadde store konsekvenser for barnet. Dette var også et insentiv for foreldrene til å ta sitt oppdrageransvar på alvor.

Det fremgår av bestemmelsene i NL 6-5-5 og 6-5-6 at husbonden og hustruen «maa refse sine Børn og Tyende med Kæp, eller Vond».⁸⁰ Dette kan innebære at denne bestemmelsen ikke bare hjemler en rett til å tukte, men også en plikt.⁸¹ Imidlertid kan det dreie seg om 'må' i dansk betydning – altså 'kan'. Det tas forbehold om denne betydningen av begrepet. Lovgivningen som en lovfestet manifestasjon av de ti bud fremhever her at det ikke bare handlet om hva man ikke skulle gjøre, hva som var forbudt, men også hva man skulle gjøre, pålegg om handling. Bestemmelsen om barnetukt kan knyttes til den religiøse tanken om at tukt hørte oppdragelsen til, slik Pontoppidan også fremhevet i sin katekismeforklaring. For det andre kan det ses i sammenheng med det faktum at lydighet mot husfar, mot kongen og mot Gud var å anse som tre sider av samme sak.⁸² Det at barna ble oppdratt til å utøve lydighet mot sine autoriteter, var således ytterst viktig for opprettholdelsen av den eneveldige kongens og religionens posisjon. Historikeren Gudmund Sandvik fremhever i en kommentar til denne bestemmelsen at «Lovstaden fortel (...) om eit tilbod om samarbeid mellom den eneveldige kongen og kvart einaste foreldrepar».⁸³ Viktigheten av at barna ble oppdratt til lydige undersåtter for staten og religionen understrekes nettopp av at myndighetene gjennom denne bestemmelsen gir foreldrene de fullmaktene og pliktene det

---

⁸⁰ *Kong Christian Vs Norske Lov*, 240.

⁸¹ Evjen Andersen, «Ulydige barn på tukthuset i Christiania, 1741-1771», 28.

⁸² Sogner, *I gode og vonde dager - Familieliv i Noreg frå reformasjonen til vår tid*, 185.

⁸³ Sandvik, «Rettsstillinga for barn i gamle dager», 51.

etter datidens syn på barn var nødvending at foreldre hadde for å kunne gjennomføre sitt oppdrageransvar. Denne bestemmelsen hjemler med andre ord både oppdragelsesplikten og midlene for å utføre denne. Kirken hadde også en sentral rolle her. I NL bok 2 kapittel 4 bestemmelse 13 ble det pålagt prestene at de hver «Palme-Søndag og fjerde Søndag i Advent» skulle «oplæse efter Prædiken i enhver Meenighed de Kongelige Love om (...) Børnetugt».⁸⁴ En gang i halvåret ble altså menigheten minnet på sitt ansvar for å oppdra sine barn, og tukten var en naturlig del av det.

Det er videre interessant at bestemmelsen i NL 6-5-5 la føringer og begrensninger på utføringer av tukten. Den måtte ikke utføres med «Vaaben» og den må heller ikke gjøre skade på «Lemmer» eller «Helbred».⁸⁵ Dette understreker at det ble satt begrensninger for hvor hardt foreldre og andre autoriteter kunne straffe barna. Barnet blir i denne bestemmelsen innrømmet en form for rettsvern.⁸⁶

Videre kan det si noe om synet på barn på 1700-tallet at barn ikke er oppført som en egen kategori i verken Laurids Fogtmans, Jacob Henrik Schous eller Frederik August Wessel-Bergs reskripter. Disse samlingene gir en oversikt over reskripter, resolusjoner og kollegialbrev i henholdsvis Danmark-Norge og Norge i perioden 1660-1813.⁸⁷ Dette funnet kan tyde på at barn, da disse samlingene ble utarbeidet på 1700- og 1800-tallet, ikke ble ansett som så viktige og fremtredende i lovgivningen for perioden 1660-1813 at de fikk sin egen oppslagskategori. Det kan på bakgrunn av dette antas at de reskriptene som ble utgitt i perioden 1660-1813 enten ikke omhandlet barn, eller at barn var nevnt i så liten grad at det ikke var formålstjenlig å samle disse under en egen overskrift. Dette kan tale for at barn for en stor del var underlagt de samme lovene som voksne, og kan vitne om at skillet mellom barn og voksne var mindre fremtredende enn det er i dag med hensyn til hvilke krav samfunnet stilte til atferd. Videre kan det også tale for at barn og voksne i stor utstrekning ble ansett for å ha like forutsetninger for å stå til ansvar for og se rekkevidden av sine egne handlinger. Dette taler også for at barn, da arbeidet med disse samlingene ble påbegynt, ikke ble ansett som en

---

⁸⁴ *Kong Christian Vs Norske Lov*, 71.

⁸⁵ *Kong Christian Vs Norske Lov*, 240.

⁸⁶ Skundberg og Thuen, «'I kjærlighedens tjeneste' Straffens legitimitet i oppdragelse og undervisning», 29.

⁸⁷ *Kongelige Reskripter, Resolutioner og Collegialbreve for Danmark og Norge* (Gyldendal, 1806), https://urn.nb.no/URN:NBN:no-nb_digibok_2015070848044; Jacob Henric Schou, *Alphabetisk Register over de Kongelige Forordninger og aabne Breve, samt andre trykte Anordninger, som fra Aar 1670 af ere udkomne* (xx#, 1812), https://urn.nb.no/URN:NBN:no-nb_digibok_2009100803005; *Register til Reskripter, Resolutioner og Collegial-Breve for Norge 1660-1813* (Forlagt af J.W. Cappelen. Trykt i P.T. Mallings Officin, 1847), https://urn.nb.no/URN:NBN:no-nb_digibok_2010021712005.

gruppe av mennesker som skilte seg markant fra andre grupper i samfunnet, og i hvert fall ikke hadde særegne rettigheter i kraft av å være barn.

Husholdet

Familien har alltid dannet en viktig ramme for barns oppvekstvilkår.⁸⁸ Som en sentral sosialiseringarena for barna gir familien et nyttig innblikk i hvordan økonomiske og religiøse faktorer påvirket synet på barn og de forventningene som ble stillet til barna på 1700-tallet. Denne delen av oppgaven vil derfor diskutere barnas rolle som en del av husholdsfellesskapet, og hvordan familiens sammensetning og funksjon som økonomisk fellesskap gir uttrykk for synet på barna i denne perioden. Her vil det blant annet pekes på barnas sentrale rolle som en økonomisk ressurs, men også religiøse og politiske begrunnelser for at barna på lik linje med andre familiemedlemmer ble satt i arbeid.

Familien i tidlig nytid var en produksjonseenhet og et økonomisk fellesskap.⁸⁹ Husholdet var produksjonens sentrum, og det ble forutsatt og forventet at alle medlemmer av familien, også barna, bidro i produksjonen.⁹⁰ Å delta i arbeidet for fellesskapet utgjorde en sentral del av barnas opplæring, og de fikk gjerne egne arbeidsoppgaver fra seks-syv års alder.⁹¹ Den første sosialiseringen og oppdragelsen av barna foregikk således innenfor rammene av denne produksjonen, og barna vokste opp med å være en viktig kilde til arbeidskraft og en økonomisk ressurs i likhet med de øvrige medlemmene av husholdet. Dette innebar at de tidlig lærte at arbeid var en sentral del av livet, og en forutsetning for familiens overlevelse. For at husholdsøkonomien skulle gå rundt, måtte all tilgjengelig arbeidskraft benyttes. Det var heller ikke uvanlig at barna bodde og jobbet i andre husstander som en del av et utvekslingssystem for arbeidskraft.⁹² I ni av ti husstander bodde det barn på 1700-tallet, og disse kunne være husbondsfolkets egne barn, barn av slektninger eller barnetjenere.⁹³ Barnas viktige rolle som arbeidskraft understrekes av at antallet tjenere gikk ned når det var mange barn i arbeidsfør alder i husholdet.⁹⁴ Det kan etter dette legges til grunn at synet på barna i denne perioden var preget av at det var produksjonen, ikke barna, som var familiens naturlige sentreringspunkt. Barna inngikk som en sentral del av et større

---

⁸⁸ Sogner, *Aschehougs Norgeshistorie. Krig og fred 1660-1780*, 6:206.

⁸⁹ Ingeborg Fløystad, «Husholdsøkonomi og forbruk i tidlig nytid», i *Fortid (1)* (Universitetet i Oslo, 2009), 69.

⁹⁰ Fløystad, 69.

⁹¹ Sogner, *I gode og vonde dager - Familieliv i Noreg frå reformasjonen til vår tid*, 188.

⁹² Sogner, *Aschehougs Norgeshistorie. Krig og fred 1660-1780*, 6:214.

⁹³ Sogner, 6:214.

⁹⁴ Sogner, *Far sjøl i stua og familien hans. Trekk fra norsk familiehistorie før og nå.*, 50.

produksjonsfelleskap der fokuset på hvert familiemedlem som autonome individer følgelig var mindre fremtredende. Som for alle mennesker i dette samfunnet ble synet på barn og kravene til barn påvirket av deres rolle som en del av en større produksjonsenhet hvis lønnsomhet og overlevelse avhang av at alle bidro med det de kunne bidra med.

Behovet for å sette barna i arbeid hadde også en religiøs begrunnelse. Sosiologen Georges Midré har trukket frem det religiøse elementet i den enkeltes moralske plikt til å arbeide, og peker på at lediggang blir omtalt som et onde i Bibelen.⁹⁵ I denne sammenhengen viser han til syndefallet der menneskets jordlige liv blir skildret som et liv preget av evig arbeid.⁹⁶ Det faktum at foreldrene satte barna i arbeid, må altså ses i sammenheng med den religiøse tanken om at lediggang var synd. Det ikke å være nyttig ble ansett for å være skadelig både for samfunnet i sin helhet, men også for den enkelte ut fra religiøse forestillinger. Gud hadde pålagt mennesket en arbeidsplikt. De som trosset denne, trosset også Guds dom.⁹⁷ Å sørge for at barna lærte verdien av hardt arbeid utgjorde derfor en sentral del av oppdragelsen, og var et resultat av en religiøs overbevisning om at arbeidet ville sikre barnas velferd og et korrekt religiøst levesett.

Politiske hensyn og husholdsøkonomiens betydning for statsmaktens posisjon kan også trekkes inn som en sentral faktor som påvirket synet på barn i husholdsfelleskapet. Historikeren Sølvi Sogner fremhever at familien ikke bare var avgjørende for barns oppvekstvilkår, men for hele samfunnets fremtid.⁹⁸ Husholdet utgjorde kjernen i den eneveldige familiestaten.⁹⁹ Dette innebar at familiens religiøse, sosiale og økonomiske velbefinnende ble ansett for å være av vesentlig betydning for og også et bilde på statens fungering. Med andre ord var orden i hjemmet en forutsetning for orden i staten.¹⁰⁰

Husholdet var også samfunnets minste økonomiske enhet.¹⁰¹ Driften av denne enheten måtte være produktiv og lønnsom, for å sikre en velfungerende og økonomisk sterk stat. Synet på og behandlingen av barna som økonomiske ressurser på lik linje med de andre medlemmene av husholdet var således et resultat av at det var maktpåliggende for statsmaktens vedvarende sterke posisjon at barna ble oppdratt til å bli hardtarbeidende og

---

⁹⁵ Georges Midré, *Bot, bedring eller brød? Om bedømming av sosial nød fra reformasjonen til folketrygden*. (Oslo, 1990), 24.

⁹⁶ Midré, 24.

⁹⁷ Midré, 24.

⁹⁸ Sogner, *Aschehougs Norgeshistorie. Krig og fred 1660-1780*, 6:206.

⁹⁹ Steven Ozment, *Ancestors - The Loving Family in the Old Europe* (United States of America: Harvard University Press, 2001), 31.

¹⁰⁰ Skundberg og Thuen, «'I kjærlighedens tjeneste' Straffens legitimitet i oppdragelse og undervisning», 21.

¹⁰¹ Fløystad, «Husholdsøkonomi og forbruk i tidlig nytid», 69.

lydige undersåtter. Barn og unge var til enhver tid underlagt ansvaret og myndigheten til husoverhodet i den husstanden de tilhørte.¹⁰² Gjennomgangen av lovgivningen over illustrerer hvordan myndighetene ga vide fullmakter til familieoverhodet, både husfar og husmor, som et middel for å besørge dette, herunder bestemmelsene om tukt og ansvar for barn og tjeneres oppdragelse. Denne overdragelsen av myndighet fra staten til familieoverhodene, understreker deres rolle som statens samarbeidspartnere i oppdragelseshenseende.¹⁰³ Videre hadde dette kontrollbehovet en religiøs begrunnelse, og må ses i sammenheng med den utbredte forestillingen om at staten hadde ansvar for at befolkningen levde korrekte religiøse liv.¹⁰⁴ En redsel for at Gud ville straffe den stat som ikke besørget dette, motiverte til rettleidelse og kontroll av den oppvoksende generasjonen.

Disse drøftelsene viser hvordan religion, politikk og økonomi var tre sammenvevde faktorer som påvirket synet på barn og hvilken rolle de hadde i samfunnet som medlemmer av husholdsfellesskapet. Synet på barn i tidlig nytid ble påvirket av den familiestrukturen og det samfunnet de var en del av. Husholdsøkonomien krevde mange mennesker i arbeid for å være lønnsom. Det var både ut fra økonomiske og religiøse begrunnelser nødvendig og en selvfølge at alle hjalp til med det de kunne. Videre vokste barna opp i et enevelde der den rådende oppfatningen var at borgerne først og fremst var undersåtter og måtte organiseres og settes i arbeid slik at de best tjente staten, samfunnet og Gud.¹⁰⁵

Skolen

Skolens innhold og samfunnsoppgave reflekterer det som til enhver tid er samfunnets overordnede mål.¹⁰⁶ Da allmueskolen ble opprettet i 1739, var det et ledd i konfirmasjonsundervisningen.¹⁰⁷ Allmueskolen skulle, i likhet med konfirmasjonen sikre at den oppvoksende generasjonen tilegnet seg kunnskap om den kristne troen.¹⁰⁸ De følgende redegjørelsene vil belyse hvordan synet på barn kom til uttrykk i skolen. Her vil selve opprettelsen av allmueskolen og de politisk-religiøse begrunnelsene for dette tematiseres. Videre vil innholdet i undervisningen og gjennomføringen av denne bli omtalt, og hva dette kan fortelle oss om datidens oppfatning av barn.

---

¹⁰² Sogner, *Far sjøl i stua og familien hans. Trekk fra norsk familiehistorie før og nå.*, 67.

¹⁰³ Sogner, *Aschehougs Norgeshistorie. Krig og fred 1660-1780*, 6:208.

¹⁰⁴ Mediås og Telhaug, «Kap. 2: Guds røst i den norske skolen», 39.

¹⁰⁵ Koefoed, «I Trust You with My Child: Parental Attitudes to Local Authorities in Cases of Disobedient Children in 18th Century Denmark», 494.

¹⁰⁶ Dokka, «Samfunnsforandring og skoleutvikling», 17.

¹⁰⁷ Sogner, *Aschehougs Norgeshistorie. Krig og fred 1660-1780*, 6:228.

¹⁰⁸ Sogner, 6:228.

Både innføringen av konfirmasjonen i 1736 og allmueskolen i 1739 fant sted under Kristian 6. pietistiske styre, og må således ses i sammenheng med den pietistiske bevegelsen og dennes vektlegging av den personlige religionen.¹⁰⁹ Pietismens påvirkning på skolen må derfor ikke undervurderes, og den skulle komme til å innvirke på skolens utforming til langt inn på 1800-tallet.¹¹⁰ De gamle latinskolene hadde utelukkende vært et tilbud for noen få velstående barn i byene, men nå ble det satt i gang et storstilt prosjekt der alle barn skulle få gå på skole og lære å lese.¹¹¹ Dette prosjektet ble imidlertid moderert i en ny forordning av 1741 som bestemte at hvert prestegjeld hadde ansvar for å opprette sitt eget skolevesen.¹¹² Dette var vanligvis en omgangsskole, og barna gikk på skolen omkring åtte uker tilsammen hvert år.¹¹³ På den måten sikret man at alle barn tilegnet seg budskapet i Pontoppidans katekisme, en forutsetning for å bestå konfirmasjonen. Pietismen vektla kunnskap og handling. Man skulle vise sin tro gjennom praksis, og dette nødvendiggjorde kunnskap om religionen.¹¹⁴ Det å stå til konfirmasjon var ytterst viktig da det ga mulighet for å skaffe fast arbeid, overta eiendom og gifte seg.¹¹⁵ I likhet med dåpen var konfirmasjonen nødvendig for å ta del i samfunnet.¹¹⁶ Konfirmasjonen var en bekreftelse av dåpsløftet og dåpspakten ble fornyet.¹¹⁷ Slik dåpen ga frelse og var inngangsporten til det kristne samfunnet, var konfirmasjonen en bekreftelse av dette løftet og var på sett og vis inngangen til det verdslige samfunnet og voksenlivet. Det kan også utledes at forutsetningen for å bli voksen var at man hadde grunnleggende kunnskap om religionen. Med innføringen av allmueskolen ble det fastsatt at en sentral del av barndommen var å tilegne seg denne kunnskapen gjennom forberedelse til konfirmasjonen. Dette tilsier at en oppfatning blant statlige myndigheter i denne perioden var at barndommen hovedsakelig var en livsfase som best kunne benyttes til forberedelse til voksenlivet. Konfirmasjonen forpliktet og påvirket barna, og understreker at en viktig del av sosialiseringprosessen var å bli formet til gode religiøse gudfryktige borgere.¹¹⁸

---

¹⁰⁹ Ingrid Markussen, *Til Skaberens Ære, Statens Tjeneste og Vor Egen Nytte, Pietistiske og kameralistiske idéer bag fremvæksten av en offentlig skole i landdistrikterne i 1700-tallet. Kapitlene 1 og 2* (Odense, 1995).

¹¹⁰ Markussen.

¹¹¹ Dokka, «Samfunnsforandring og skoleutvikling», 11.

¹¹² Sogner, *Aschehougs Norgeshistorie. Krig og fred 1660-1780*, 6:228.

¹¹³ Sogner, 6:229.

¹¹⁴ Sogner, 6:227.

¹¹⁵ Ellen Schrupf, *Barndomshistorie* (Oslo: Det Norske Samlaget, 2007), 60.

¹¹⁶ Sogner, *Aschehougs Norgeshistorie. Krig og fred 1660-1780*, 6:228.

¹¹⁷ Sogner, 6:228.

¹¹⁸ Sogner, 6:227.

Allmueskolen kan også ses som et ledd i en utvikling der staten ønsket å institusjonalisere befolkningen for å øke den enevelde kongens makt, skape orden og sikre at staten fikk gjennomført sin religiøse plikt overfor Gud.¹¹⁹ Institusjonaliseringen hadde som formål at alle innbyggerne i staten skulle innordnes etter bestemte mønstre som kom staten til gode. Religionen kan ses som en ramme rundt folks liv som la føringer for menneskers livsløp gjennom krav knyttet til dåp, konfirmasjon med medfølgende skoleplikt og arbeidsplikt. Religionens krav til underordning og underkastelse var ikke bare en forutsetning for en sterk religion og en sterk stat, men også en forutsetning for en fungerende økonomi og viser den tette sammenhengen mellom disse politiske faktorene. Historikeren Bengt Sandin har forsket på Sverige på 1700-tallet, og peker på at staten med innføringen av undervisningsinstitusjonene, herunder konfirmasjonen og allmueskolen i 1730-årene, stilte krav til kunnskapsnivået i befolkningen, og at dette, slik han tolker det, kom av et ønske om organisering og påvirkning av menneskers liv.¹²⁰ Den parallelle utviklingen i Danmark-Norge og Sverige med hensyn til innføringen av konfirmasjon og skolevesen sannsynliggjør at denne slutningen også har gyldighet for forholdene i Danmark-Norge. Det kan derfor legges til grunn at det ikke var tilfeldig at allmueskolen ble innført i samme tidsrom som utbyggingen av andre institusjoner som tukthus og fattigvesen.¹²¹ Skolevesenet var sammen med kirken, militæret og rettsvesenet faktorer i samfunnet som tjente til å opprettholde samfunnsordenen med hver mann og hver stand på sin rette plass.¹²² Gjennom den kristne oppdragelsen i skolen, ble barna lært opp til å bli gudfryktige undersåtter for konge og Gud, de fikk innprentet prinsippene om lydighet, trestandslæren og autoritet. De signalene innføringen av allmueskolen sender ut med tanke på likestillingen av alle barn, gutter og jenter, uavhengig av stand, er interessant. Alle skulle gå på skole, for alle skulle kjenne den kristne lære.

Innføringen av allmueskolen kan også knyttes til det delte oppdrageransvaret. Allerede i 1537 hadde Kristian 3. utstedt en kirkeordinans der det fremgikk at oppgaven med å undervise den oppvoksende generasjonen skulle være et tredelt ansvar mellom presten, læreren og hjemmet.¹²³ Dette oppdrageransvaret fremgikk også som nevnt av myndighetenes fastsetting av foreldrenes plikt og rett til å benytte tukt i oppdragelsen i NL 6-5-5.

---

¹¹⁹ Mediås og Telhaug, «Kap. 2: Guds røst i den norske skolen», 49.

¹²⁰ Bengt Sandin, «Hemmet, gatan, fabriken eller skolan. Folkeundervisning och barnuppfostran i svenska städer 1600-1850» (Lund, 1986), 141ff.

¹²¹ Evjen Andersen, «Ulydige barn på tukthuset i Christiania, 1741-1771», 32.

¹²² Svend Ellehammer Andersen og Mogens Brun, *Skoletugt – træk af skoleopdragelsens historie. Slangerup*. (Dansk psykologisk Forlag, 1988), 51.

¹²³ Sogner, *I gode og vonde dagar - Familieliv i Noreg frå reformasjonen til vår tid*, 186.

Autoritetsprinsippet slik det kan utledes av Pontoppidans forklaring til det fjerde bud var også sentralt i skolen. Lærerne sto i foreldrenes sted i skolen og var representanter for autoritet og rettferdighet.¹²⁴ Barna ble avkrevd den samme lydigheten av sin lærer som av sine foreldre.

Det var ikke uvanlig å kalle skolene for «Den hellige Ånds verksteder», et tilnavn som fremhevet at skolens viktigste oppgave var å forme barna til gudfryktige og fromme mennesker.¹²⁵ Det fremgikk av en rekke styringsdokumenter utstedt av Christian 6. at skolen skulle være en kristen institusjon og et moralsk forbilde.¹²⁶ Dette er i tråd med det Pontoppidan fremhevet i sin katekisme om prestens og lærerens viktige plikt til å være gode forbilder for elevene.¹²⁷ I en beskrivelse av sin skolegang i Slagelse i 1780-årene skildrer sognepresten Hans Bjerregaard at rektoren bedyret at «Skolen skal være et ligesaa helligt Huus som Kirken».¹²⁸

Tukt og korporlig avstraffelse var ikke bare en del av oppdragelsen i hjemmet, det ble også benyttet i skolen. Gud hadde makt til å tukte menneskene, kongen sitt folk, presten sin menighet, læreren sine elever og foreldrene sine barn.¹²⁹ Det må likevel innvendes at det innenfor det pietistiske synet på oppdragelse og læring ble fremhevet at læreren ikke måtte basere sin undervisning på «hug og Slag».¹³⁰ I hovedsak skulle muntlig irettesettelse benyttes, men fysisk straff skulle brukes dersom vanlig irettesettelse ikke var nok.¹³¹ Her ser vi en tydelig parallell til den formanende Jesus og den straffende Gud. Fysisk avstraffelse ble ansett som nødvendig, men skulle i teorien kun brukes der formaning og annen irettesettelse ikke var tilstrekkelig.¹³² Dette kan tyde på at korporlig avstraffelse ble sett på som en uting av enkelte, men samtidig var det viktig å signalisere til barna at de var underlagt et system av orden og disiplin, for «lydighet i skolen var også tegn på lydighet i staten og samfunnet».¹³³ Dette understreker parallellen mellom de ulike stendene i trestandslæren, hjem, kirke og stat, og hvordan barnas lydighet ble ansett for å være en forutsetning for opprettholdelsen av den religiøse hierarkiske strukturen denne læren ga uttrykk for.

---

¹²⁴ Amundsen, «Faderen, sønnen - og ånden. Straff og pedagogikk i den gamle skole», 341.

¹²⁵ Amundsen, 335.

¹²⁶ Mediås og Telhaug, «Kap. 2: Guds røst i den norske skolen», 39.

¹²⁷ Pontoppidan, *Sandhed til Gudfrygtighed*, 43.

¹²⁸ Amundsen, «Faderen, sønnen - og ånden. Straff og pedagogikk i den gamle skole», 333.

¹²⁹ Amundsen, 336.

¹³⁰ *Instruction, pkt. 14 og 21. Bestemmelsen er basert på en instruks for de danske rytterskolene fra 28/3 1721, 1739. Se også Amundsen s. 322.*

¹³¹ Amundsen, «Faderen, sønnen - og ånden. Straff og pedagogikk i den gamle skole», 322.

¹³² Amundsen, 330.

¹³³ Amundsen, 330.

Et annet interessant aspekt var skolens syn på kunnskap. Pontoppidan fremhevet i sin forklaring til det første budet at man i sin tro på én Gud skulle være enfoldig, men samtidig ikke uvitende og blind.¹³⁴ Denne anvisningen kan tas til inntekt for at det å undre seg, stille spørsmål og være et nysgjerrig barn, ikke ble ansett som ønskelig. Man skulle ikke være uvitende og blind, men anførselen om enfoldighet viser at man skulle ha tillit til og underkaste seg autoriteter og det bestående slik mennesket skulle ha tillit til og underkaste seg Gud.¹³⁵ Pontoppidan understreker dette ved å fremheve at den rette enfoldighet var at man var likefrem i troen og holdt for sant det som Gud hadde åpenbart, og man skulle ikke «gruble derpaa med kiødelig Fornuft».¹³⁶ Den enfoldige troen og aksepten av det bestående er en forutsetning for alle religioner og eneveldige styreformer. Dette vises også ved at det hovedsakelig var fokus på utenatføring av katekismen. Pietismens vektlegging av at religionen skulle gjøres personlig for den enkelte var ikke ensbetydende med at barna skulle undre seg over det de ble fortalt og gjøre det til gjenstand for selvstendig tolkning.

Tukthus

Muligheten for å plassere barn på tukthus kan ses som et tiltak fra myndighetenes side som føyet seg til rekken av forbedrings- og oppdragelsestiltak i denne perioden sammen med obligatorisk konfirmasjon og allmueskolen.¹³⁷ Det var aldri tale om mange barn som ble sendt til tukthuset, men denne delen av oppgaven vil fokusere på det faktum at det var en mulighet å sende barna på tukthus og hva det sier om synet på barn i denne perioden. I denne sammenhengen vil det legges vekt på begrunnelsen for opprettelsen av tukthusordninger for barn, hva slags type atferd hos barna som medførte at enkelte barn ble sendt til tukthus, og religiøse insentiver for at de ble sendt dit.

Et sentralt spørsmål er hvilke barn som ble plassert på tukthuset. Ulydighet mot foreldre og andre autoriteter var å regne som en kriminell handling i henhold til NL 6-5-1, og straffen for ulydighet var at barna ble arveløse.¹³⁸ I realiteten fungerte imidlertid tukthusstraff som en subsidiær straff for ulydighet som et alternativ til den mer alvorlige straffen som arveløshet utgjorde.¹³⁹ I anordningen om tukthuset i Christiania fra 1741 bekreftes dette, og

---

¹³⁴ Pontoppidan, *Sandhed til Gudfrygtighed*, 20.

¹³⁵ Koefoed, «I Trust You with My Child: Parental Attitudes to Local Authorities in Cases of Disobedient Children in 18th Century Denmark», 499.

¹³⁶ Pontoppidan, *Sandhed til Gudfrygtighed*, 20.

¹³⁷ Evjen Andersen, «Ulydige barn på tukthuset i Christiania, 1741-1771», 26.

¹³⁸ *Kong Christian Vs Norske Lov*, 240.

¹³⁹ Evjen Andersen, «Ulydige barn på tukthuset i Christiania, 1741-1771», 28.

den vektlegger at foreldre som har «ulydige, gjenstridige og vanartige Børn maae (...) lade de indføre i Tugthuset».¹⁴⁰ De ulike årsakene til at man ble innsatt på tukthuset var oppførsel som på ulike måter stred mot det myndighetene hadde fastsatt som ønskelig med det formål å bevare orden i samfunnet. Her kan nevnes forsømmelse av skolegang, uvillighet til å ta seg tjeneste og uvillighet til å la seg konfirmere.¹⁴¹ Av dette kan det utledes at de lydige barna, den ønskede atferden, var den atferden som i siste instans ville gjøre dem til gode tjenere for staten og Gud. Det fremgår av forordningen av 1741 at formålet med oppholdet var å «faae tæmmet onde Børn».¹⁴² Uønsket atferd ble ofte beskrevet som en attributt ved barna; de var onde, løssaktige, tyvaktige.¹⁴³ Her fremkommer det grunnsyn at tukt skulle temme uønskede personlighetstrekk, og at dette var karakteristiske trekk som barn ble født med, en tankegang som kan ses som et utslag av den pietistiske vektleggingen av arvesyndslæren. Det var en feil ved deres vesen som autoriteter hadde et ansvar for å rette opp med formaning og tukt slik det fremgikk av Pontoppidans forklaring til det fjerde budet og NL 6-5-5. Andersen trekker her frem Niels Iversøn som på oppfordring fra sin mor ble innsatt på tukthuset fordi han var «opgrod udj ondskap og lavhed» og som resultat av dette dessuten hadde et «tyvagtig, samt ustadigt og ørkesløst væsen».¹⁴⁴ Her ser vi at uønskede personlighetstrekk, det å være ustadig og lat, blir trukket frem, og dette skyldtes en iboende ondskap. Årsakene til atferden var ikke av interesse, man skulle la seg underordne og respektere sine autoriteter uforbeholdent, og man skulle ikke være til bry for samfunnet eller sine foreldre, for da var man ulydig. Videre viser dette en frykt fra myndighetenes side for atferd som på ulike måter forstyrret den statlige og guddommelige orden. Tukts funksjon var således å hindre at barna i villfarelse falt utenfor, for det ville utsette både barna og resten av samfunnet for moralsk og religiøs fare.¹⁴⁵

En av hovedårsakene til at tukthusordningen ble åpnet opp for barn, var å sikre gjennomføringen av konfirmasjonen.¹⁴⁶ Innføringen av obligatorisk konfirmasjon og medfølgende skolegang innebar at det offentlige grep inn i familiens selvråderett, og en del husbondsfolk anså de nye kravene til skolegang som problematisk for barnas rolle som arbeidskraft og økonomisk ressurs i husholdet.¹⁴⁷ Det var derfor vanlig at det i snitt bare var

---

¹⁴⁰ «Anordning om Tugthuset i Christiania og de Fattiges Forplegning i Aggershuus Stift», i Laurids Vogtman, *Kongelige Rescripter, Resolutioner og Collegialbreve, IV Deel* (København, 1788), 250.

¹⁴¹ Evjen Andersen, «Ulydige barn på tukthuset i Christiania, 1741-1771», 28–32.

¹⁴² Evjen Andersen, 28.

¹⁴³ Evjen Andersen, 31.

¹⁴⁴ Evjen Andersen, 31.

¹⁴⁵ Amundsen, «Faderen, sønnen - og ånden. Straff og pedagogikk i den gamle skole», 337.

¹⁴⁶ Sogner, *Aschehougs Norgeshistorie. Krig og fred 1660-1780*, 6:229.

¹⁴⁷ Sogner, 6:229.

to av tre barn som møtte til undervisningen.¹⁴⁸ Her ser vi et eksempel på hvordan økonomiske hensyn kom i konflikt med politisk-religiøse hensyn. Innenfor hvert hushold ble barna ansett for å være arbeidskraft, men for staten var det maktpåliggende at barna gjennomførte konfirmasjonen og vokste opp til å bli lydige tjenere for kongen og Gud.¹⁴⁹ Sogner fremhever at et resultat av den motstanden innføringen av obligatorisk skole møtte i deler av befolkningen, var at myndighetene så seg nødt til å innføre ytterligere tiltak for å sikre at befolkningen tilegnet seg kunnskap om den kristne tro og lot seg konfirmere.¹⁵⁰ Dette er interessant for det antyder at ikke bare ulydighet fra barn, men også ulydighet fra foreldre som ikke skjøttet sin oppdragelsesplikt kunne medføre tukthusstraff for barna. Når barnet selv hadde unndratt seg konfirmasjonsundervisningen, var dette også å regne som ulydighet. Andersen skriver at «ulydighet mot foreldre og manglende konfirmasjon var deler av samme ulydighet».¹⁵¹ Historikeren Marit Slyngstad skriver at en vanlig forseelse i tillegg til ulydighet var at konfirmasjonsundervisningen var blitt forsømt.¹⁵² For mange barn ble konfirmasjonen veien ut fra tukthuset, for det var ikke uvanlig å bli sluppet ut igjen når konfirmasjonen var gjennomført.¹⁵³ Den tette sammenhengen mellom konfirmasjonsplikten og tukthuset understøttes av det faktum at når et nytt tukthuslem ankom tukthuset ble vedkommende forhørt om sitt forhold til religion og skole.¹⁵⁴

Tukthusordningen kan også ses som både et tilbud fra statens side om samarbeid om oppdragelsen av barna, og et utslag av det delte oppdrageransvaret. Foreldres valg om å plassere barna på tukthus kan derfor forstås innenfor rammene av Pontoppidans forklaring til det fjerde bud.¹⁵⁵ Koefoed vektlegger at det var viktig for foreldrene å opptre som ansvarlige autoriteter overfor myndighetene, og det talte til foreldres fordel at de selv tok initiativ til å overlate barna i myndighetenes forvaring.¹⁵⁶ I den forbindelse var det sentralt at foreldrene dokumenterte at de hadde forsøkt alle mulige midler for å oppdra barnet. Dette var viktig for at barnet etter tukthusoppholdet skulle kunne sendes tilbake til husholdet.¹⁵⁷ Det var

---

¹⁴⁸ Sogner, 6:229.

¹⁴⁹ Koefoed, «I Trust You with My Child: Parental Attitudes to Local Authorities in Cases of Disobedient Children in 18th Century Denmark», 494.

¹⁵⁰ Sogner, *Aschehougs Norgeshistorie. Krig og fred 1660-1780*, 6:229.

¹⁵¹ Evjen Andersen, «Ulydige barn på tukthuset i Christiania, 1741-1771», 32.

¹⁵² Marit Slyngstad, *Ulydighet og straff* (Tingbokprosjektet, 1994), 128, https://urn.nb.no/URN:NBN:no-nb_digibok_2017012748178.

¹⁵³ Sogner, *Aschehougs Norgeshistorie. Krig og fred 1660-1780*, 6:229.

¹⁵⁴ Sogner, 6:230.

¹⁵⁵ Koefoed, «I Trust You with My Child: Parental Attitudes to Local Authorities in Cases of Disobedient Children in 18th Century Denmark», 494.

¹⁵⁶ Koefoed, 490.

¹⁵⁷ Koefoed, 498.

imidlertid ikke tilstrekkelig at foreldrene alene uttrykket et ønske om å sende barna til tukthuset. Myndighetene krevde i tillegg at en annen øvrighetsperson, som oftest den lokale presten, attesterte om barnets oppførsel.¹⁵⁸ Både åndelig og verdslig var presten den med mest autoritet og innflytelse på det lokale plan.¹⁵⁹ Kravet til prestens attestering var et utslag av det delte oppdrageransvaret, men viser også autoritetsstrukturene. Husbonden var underlagt prestens autoritet som holdt oppsyn med at husbonden utførte sin oppdragelsesplikt, og dersom husbonden ikke maktet dette, var det vanlig at presten først grep inn selv.¹⁶⁰ Dette taler for at barna i kraft av å være fremtidige innbyggere av staten ikke bare foreldrenes barn, men statens og Guds barn, og viktigheten av en god oppdragelse som ga lydige undersåtter nødvendiggjorde statlig inngripen der husbonden selv ikke maktet å gjennomføre sitt oppdragelsesmandat.

Tukthusordningen kan også ses som et utslag av økonomisk-politiske hensyn. Til grunn for den strenge oppdragelsesplikten overfor barna lå det ikke bare en religiøs begrunnelse som nevnt over, men også en fattigdomsfrykt. Barn som ikke ble konfirmert ville ikke kunne gifte seg og søke tjeneste, og derfor falle utenfor samfunnet. I så tilfelle kunne de bli en økonomisk byrde og i siste instans et ordensproblem for staten.¹⁶¹ De ulydige barna ble derfor ansett å kunne utgjøre en trussel i fremtiden.

Disse undersøkelsene viser at innføringen av obligatorisk konfirmasjon, allmueskole og tukthus for ulydige barn var statlige initiativer som sørget for kontroll og institusjonalisering av den oppvoksende generasjonen. Tukthusets formål var å sikre den nødvendige kristne oppdragelsen av alle statens borgere, og få bukt med det som ble ansett som ulydig og uønsket oppførsel. Ikke sjelden var det en nær sammenheng mellom forsømmelsen av konfirmasjonsplikten og ulydig opptreden. Den alvorlige og inngripende sanksjonen som tukthuset utgjorde understreker hvor viktig det etter myndighetenes syn var å forhindre ulydighet og sikre barns kristne oppdragelse. På tukthuset ble barna, og andre som ikke hadde mestret å gjennomføre konfirmasjonen, eller som på andre måter utgjorde et ordensproblem, undervist, eksaminert og satt i arbeid. Det er interessant at barnets ulydige atferd skulle undertrykkes gjennom tvang. Barn som ikke innordnet seg frivillig ble tvunget til dette ved bruk av repressive metoder, der konfirmasjonsundervisning og tvangsarbeid sto sentralt. Dette kan tas til inntekt for at undervisning, rettleidelse, tuktt og arbeid var metoder

---

¹⁵⁸ Koefoed, 490.

¹⁵⁹ Sogner, *Aschehougs Norgeshistorie. Krig og fred 1660-1780*, 6:222.

¹⁶⁰ Koefoed, «I Trust You with My Child: Parental Attitudes to Local Authorities in Cases of Disobedient Children in 18th Century Denmark», 490.

¹⁶¹ Sogner, *Aschehougs Norgeshistorie. Krig og fred 1660-1780*, 6:230.

som etter datidens syn på barn var egnet for å lede barna på den rette sti og forme dem til innbyggere som styrket staten og religionens posisjon. Tukthusordningen er derfor et godt eksempel på at statlige nyordninger og tiltak hadde både politiske, religiøse og økonomiske insentiver som gjensidig sto i et dynamisk, samvarierende forhold til hverandre og i siste instans førte til en sterk kongemakt og troen på en allmektig Gud.

Opplysningstiden – en gradvis endring i synet på barn?

I denne delen av oppgaven vil det undersøkes om det i løpet av 1700-tallet fant sted en endring i synet på barn. I denne sammenhengen vil en økende interesse for opplysningstidens oppdragelseslitteratur, rasjonalismens inntog og en endret tilnærming til korporlig avstraffelse bli diskutert. Det vil også vektlegges at utviklingen artet seg forskjellig i høyere og lavere lag av befolkningen. Til slutt vil det også diskuteres hvorvidt den pietistiske retningen på enkelte områder vitnet om en utvikling mot en mer human behandling av barn og derav en utvikling mot et syn på barn mer i tråd med opplysningstidens idealer.

Historikeren Sølvi Sogner fremhever at synet på barndom og oppdragelse så smått begynte å endre seg fra slutten av 1700-tallet som et resultat av impulsene fra opplysningstiden.¹⁶² To sentrale verker om oppdragelse, John Lockes *Some Thoughts Concerning Education* fra 1693 og Jean Jacques Rousseaus *Émile* fra 1762, ble oversatt til dansk i 1789.¹⁶³ Dette oversettelsesarbeidet er viktig som et vitnesbyrd om en økt interesse for opplysningstidens oppdragelsesidealene. I *Émile* fremsatte den franske filosofen Rousseau sine tanker om naturlig oppdragelse, og disse ideene ble allerede i 1770-årene prøvd ut på den danske kronprinsen Frederik 6.¹⁶⁴ Pedagogikken fikk også andre impulser og ble mer preget av liberale strømninger. Blant annet viser dette seg ved at en lærerutdanning inspirert av opplysningstidens idéer ble opprettet i Danmark-Norge i 1781.¹⁶⁵

Opplysningstidens strømninger viste seg også i religionen med den rasjonalistiske teologien som styrket seg fra andre halvdel av 1700-tallet og dennes vektlegging av kritisk fornuft.¹⁶⁶ Rasjonalistene var opptatt av natur og vitenskap, og vektla at den religiøse utøvelsen skulle hylle skaperverket og at kristendommen var en etisk rettesnor i livet.¹⁶⁷ En

---

¹⁶² Sogner, *I gode og vonde dager - Familieliv i Noreg frå reformasjonen til vår tid*, 193.

¹⁶³ Emil Nicklas Johnsen, «Pedagogiske frakteskip i en malstrøm av kommentarer», *Norsk pedagogisk tidsskrift* 106, nr. 3 (2022): 281, <https://doi.org/10.18261/npt.106.3.9>.

¹⁶⁴ Sogner, *I gode og vonde dager - Familieliv i Noreg frå reformasjonen til vår tid*, 193.

¹⁶⁵ Ingrid Markussen, «Kampen om lærernes utdanning og profesjon i opplysningstiden», *Norsk Pedagogisk Tidsskrift* 106, nr. 3 (2022): 189.

¹⁶⁶ Ståle Dyrvik, *Norsk historie 1536-1814. Vegar til sjølvstende* (Oslo: Det Norske Samlaget, 2019), 177.

¹⁶⁷ Dyrvik, 206.

talsmann for den rasjonalistiske bevegelsen, biskop i Kristiania og skolereformator Frederik Julius Bech, skrev i en oppdragelsesbok fra 1792 at det etter hans syn ikke var noe som «har gjort større Skade i Opdragelsen, end den Tanke om Børns onde Natur».¹⁶⁸ Dette sitatet vitner om en utvikling i mer human retning og et endret syn på barn utover 1700-tallet i takt med opplysningstidens strømninger. Tidligere ble religiøse årsaker lagt til grunn for all menneskelig atferd. Dette viste seg ved den utbredte pietistiske troen på arvesynden og egenviljen som uttrykk for det onde i mennesket. Rasjonalismen aviste i likhet med opplysningstidens filosofer arvesyndslæren. I *Émile* skrev Rousseau at «Alt er godt som det udgår fra skaberens hænder; i menneskets hænder udarter alt».¹⁶⁹

Disse drøftelsene viser at opplysningstiden så smått begynte å gjøre seg gjeldende i deler av Danmark-Norge fra slutten av 1700-tallet, men det er viktig å understreke at det var et skille mellom oppdragelsen i høyere og lavere sosiale lag.¹⁷⁰ I de høyere sosiale lagene hadde store deler av 1700-tallet vært preget av en tanke om at barna måtte lære impuls kontroll, og barnlig atferd var uønsket.¹⁷¹ Sogner peker i denne forbindelse på at det i de høyere lagene av befolkningen var viktig å oppdra barna etter de til enhver tid rådende oppdragelsesidealer.¹⁷² Dette kan tale for at både de pietistiske og etter hvert de opplysningsrettede oppdragelsesnormene kom tydeligere til uttrykk i dette sjiktet av befolkningen. Her er *Oppbyggelig Haandbog for Børn* fra 1740 et sentralt eksempel som i tråd med pietistiske strømninger legger vekt på viktigheten av å legge bånd på seg både i ord og handling.¹⁷³ Oppdragelseslitteratur viser både krav og råd som ble gitt til foreldrene, men derav også implisitt hvilke holdninger folk hadde til barn i perioden.¹⁷⁴ Denne boka gir uttrykk for at barn ble ansett for å ha dårligere selvkontroll enn voksne, og en påminning og vektlegging av viktigheten av dette var derfor nødvendig. Fra Strilelandet i 1723 ble det derimot rapportert om bondebefolkningen at «(...) hos faa eller ingen bruges ris til børnene men i den sted blir ikkun kjælet for deres børn».¹⁷⁵ Dette er et vitnesbyrd om en mer liberal oppdragelse i allmuen. Vi ser imidlertid at det fra slutten av 1700-tallet og utover 1800-tallet i de lavere sjiktene av befolkningen dukket opp bevegelser som vektla et pietistisk levesett.¹⁷⁶

---

¹⁶⁸ Frederik Julius Bech, *Veiledning til at opdrage en sund, fornuftig, duelig og lykkelig Afkom* (Trondheim, 1792), 62.

¹⁶⁹ Jean Jacques Rousseau, *Emile – eller Om oppdragelsen*, bd. 1 (Kjøbenhavn: Borgen, 1762), 13.

¹⁷⁰ Sogner, *I gode og vonde dagar - Familieliv i Noreg frå reformasjonen til vår tid*, 183, 192.

¹⁷¹ Sogner, 192.

¹⁷² Sogner, 192.

¹⁷³ Sogner, 192.

¹⁷⁴ Cunningham, *Barn og Barndom - fra middelalder til moderne tid*, 29.

¹⁷⁵ Sogner, *Far sjøl i stua og familien hans. Trekk fra norsk familiehistorie før og nå.*, 78.

¹⁷⁶ Dyrvik, *Norsk historie 1536-1814. Vegar til sjølvstende*, 177.

Her er Hans-Nielsen Hauge og hans Haugianer-bevegelse et eksempel på en bevegelse som vokste frem som et motstykke til den fremvoksende rasjonalismen.¹⁷⁷ Historikeren Ståle Dyrvik fremhever i tråd med dette at påvirkningen fra opplysningsidealene ikke ble virkningsfull i allmuen før utover 1800- og 1900-tallet.¹⁷⁸

Opplysningstidens strømninger kan også antydes i en nedgang av bruk av straff i oppdragelsesøyemed. De strenge kravene til disiplin som legitimerede bruk av korporlig avstraffelse ble som et resultat av opplysningstidens fremvekst så smått lempet på fra slutten av 1700-tallet.¹⁷⁹ Det må også fremheves her at pietismen kan ses som en del av en utvikling i mer human retning. Pietistene hadde eksempelvis en mildere tilnærming til korporlig avstraffelse enn de eldre latinskolene.¹⁸⁰ Skundberg og Thuen fremhever det trinnvise straffemønsteret blant pietistene.¹⁸¹ Først skulle man ta barnet til side og snakke vennlig til det, og hvis tilsnakk ikke fungerte kunne barnet stenges inne alene på et rom til avsondring, og til slutt kunne riset benyttes som en siste utvei.¹⁸² Det interessante i denne sammenhengen er det Thuen og Skundberg sier om at det var viktig at «barnet ble forklart grunnen til straffen».¹⁸³ Dette kan tyde på at barna ble innrømmet en evne til både forståelse og refleksjon over egne handlinger, og at det var viktig for den som tuktet at barnet forsto hvorfor det ble straffet og aktivt ble involvert i sanksjoneringsprosessen. Dette vitner om et ønske om samarbeid og gjensidig forståelse mellom barn og voksen. Dette var en endring sett hen til straffepraksisen ved de gamle latinskolene på 1600-tallet der det ved innsettelse og avskjed av lærere og rektorer gjerne skjedde en symbolsk overlevering eller tilbakelevering av straffeinstrumenter, og at disse ble ansett for å være «autoritetens og tukstens symboler».¹⁸⁴ Dette vitner om et syn på tukt og korporlig avstraffelse som noe som naturlig fulgte med et embete der man hadde et oppdrageransvar. Som de foregående drøftelsene har vist, var dette til en viss grad også tilfellet innenfor den pietistiske retningen, men korporlig avstraffelse ble fremhevet som siste løsning. Dette viser en gradvis utvikling, og kan tas til inntekt for at man i større grad enn tidligere så på barna som noe som måtte beskyttes.

---

¹⁷⁷ Dyrvik, 177.

¹⁷⁸ Ståle Dyrvik, «Spedbarnsdøden i Etne prestegjeld 1716-1900», i *Festskrift til Historisk institutts 40-års jubileum 1997* (Bergen: Universitetet i Bergen, 1997), 150.

¹⁷⁹ Amundsen, «Faderen, sønnen - og ånden. Straff og pedagogikk i den gamle skole».

¹⁸⁰ Amundsen, 319.

¹⁸¹ Skundberg og Thuen, «'I kjærlighedens tjeneste' Straffens legitimitet i oppdragelse og undervisning», 22.

¹⁸² Skundberg og Thuen, 22.

¹⁸³ Skundberg og Thuen, 22.

¹⁸⁴ Amundsen, «Faderen, sønnen - og ånden. Straff og pedagogikk i den gamle skole», 319.

Opplysningstidens påvirkning viste seg også ved at leger og styresmakter fra slutten av 1700-tallet begynte å interessere seg for rasjonelt barnestell, og i 1770 ble påbudet om den tidlige dåpen avskaffet.¹⁸⁵ Dette viser en endring fra et fokus på religionen der menneskets liv lå i Guds hender til økt oppmerksomhet omkring helse og overlevelse.¹⁸⁶ Dersom vi sammenholder denne nedgangen i dødelighet med opplysningstidens syn på barn, kan vi trekke paralleller til Ariès og hans teori om at det i løpet av nytid skjedde en endring i synet på barn og oppdragelse som følge av demografiske endringer. De foregående redegjørelsene kan tas til inntekt for at det fant sted en gradvis utvikling i Danmark-Norge fra siste halvdel av 1700-tallet mot et mer liberalt syn på barn og oppdragelse i tråd med opplysningstidens idealer.

Oppsummering og avsluttende bemerkninger

Denne oppgaven har undersøkt synet på barn i Danmark-Norge på 1700-tallet. I den forbindelse har ulike samfunnsstrukturer som dannet rammebetingelsene for barn og barns oppvekst i denne perioden blitt undersøkt, og hvordan disse både påvirket og ga uttrykk for synet på barn. Oppgaven har belyst den sentrale påvirkningen den kristne religionen, herunder den pietistiske retningen, hadde på synet på barn. I denne sammenhengen ble sentrale religiøse prinsipper som trestandslæren, lydighetskravet, autoritetstanken og det tredelte oppdragelsesansvaret, slik disse fremgår av Pontoppidans katekismeforklaring til det fjerde budet, belyst. Det fremgikk av disse undersøkelsene at barn i lys av disse religiøse prinsippene skulle være lydige, underordne seg alle autoriteter og kjenne sin plass og tildelte oppgaver i samfunnet. Videre har oppgaven redegjort for synet på barn slik det fremgikk av lovgivningen. Her ble det trukket frem et utvalg lovbestemmelser som omhandlet barn og belyst hvordan disse på ulike måter kan benyttes som kilder til informasjon om synet på barn på 1700-tallet. Disse undersøkelsene viste blant annet religionens påvirkning på lovgivningen. I behandlingen av husholdet ble barnets rolle som økonomisk ressurs i husholdet belyst. Redegjørelsene for skolen pekte på opprettelsen av allmueskolen som et ledd i konfirmasjonsundervisningen. Videre viste gjennomgangen av skolen at oppdragelsesaspektet sto sentralt i skolen, og belyste således at skole og oppdragelse ikke var to adskilte fenomener på 1700-tallet. De hadde det samme overordnede målet; å besørge at den oppvoksende generasjonen vokste opp til å bli lydige tjenere for staten og Gud. Fremstillingen viser i denne

---

¹⁸⁵ Sogner, *I gode og vonde dagar - Familieliv i Noreg frå reformasjonen til vår tid*, 177.

¹⁸⁶ Sogner, 178.

sammenhengen til at både innføringen av konfirmasjonen og tukthusordningen for barn for en stor del bygget på de samme begrunnelsene som skolen og datidens oppdragelsesprinsipper. Til slutt pekte oppgaven på ulike endringer som kan tyde på at det skjedde en utvikling i synet på barn fra siste halvdel av 1700-tallet mot en mer liberal holdning til barn. Opplysningstidens strømninger og fremveksten av den rasjonalistiske teologien og det mer liberale synet på barn disse ga uttrykk for, ble fremhevet i denne sammenhengen.

Bibliografi

- Ahlfeld, Friedrich. *Menneskelivet: En christelig Haandbog for Unge og Gamle*. København: Wøldike, u.å.
- Amundsen, Arne Bugge. «Faderen, sønnen - og ånden. Straff og pedagogikk i den gamle skole». I *Straff i det norske samfunnet*, redigert av Espen Schaanning, 313–49. Humanist Forlag, 2002.
- «Anordning om Tugthuset i Christiania og de Fattiges Forplegning i Aggershuus Stift», i *Laurids Vogtman, Kongelige Rescripter, Resolutioner og Collegialbreve, IV Deel*. København, 1788.
- Ariés, Philippe. *Centuries of childhood*. New York: Vintage Books, 1962.
- Bech, Frederik Julius. *Veiledning til at opdrage en sund, fornuftig, duelig og lykkelig Afkom*. Trondheim, 1792.
- Cunningham, Hugh. *Barn og Barndom - fra middelalder til moderne tid*. Oslo: Ad notam Gyldendal, 1996.
- Dokka, Hans Jørgen. «Samfunnsforandring og skoleutvikling». I *Skolen 1739-1989*, redigert av Knut Jordheim. NKS-Forlaget, 1989.
- Dyrvik, Ståle. *Norsk historie 1536-1814. Vegar til sjølvstende*. Oslo: Det Norske Samlaget, 2019.
- . «Spedbarnsdøden i Etne prestegjeld 1716-1900». I *Festskrift til Historisk institutts 40-års jubileum 1997*. Bergen: Universitetet i Bergen, 1997.
- Ellehammer Andersen, Svend, og Mogens Brun. *Skoletugt – træk af skoleopdragelsens historie. Slangerup*. Dansk psykologisk Forlag, 1988.
- Evjen Andersen, Arvid. «Ulydige barn på tukthuset i Christiania, 1741-1771». *Idéhistorisk tidsskrift*, nr. 4 (2013): 25–35.
- Fløystad, Ingeborg. «Husholdsøkonomi og forbruk i tidlig nytid». I *Fortid (1)*, 69–73. Universitetet i Oslo, 2009.
- Hodne, Bjarne. *Barn av sin tid. Fra norske barns historie*. Redigert av Sølvi Sogner. Oslo: Universitetsforlaget, 1984.
- Holmdahl, Barbro. *Tusen år i det svenska barnets historia*. Lund: Studentlitteratur, 2000.
- «<https://lumen.au.dk>». Åpnet 3. mai 2023. <https://lumen.au.dk>.
- Instruction, pkt. 14 og 21. Bestemmelsen er basert på en instruks for de danske rytterskolene fra 28/3 1721, 1739*.
- Johnsen, Emil Nicklas. «Pedagogiske frakteskip i en malstrøm av kommentarer». *Norsk pedagogisk tidsskrift* 106, nr. 3 (2022): 275–87. <https://doi.org/10.18261/npt.106.3.9>.

Koefoed, Nina Javette. «Authorities who care». *Scandinavian Journal of History* 44, nr. 4 (2019): 430–53. <https://doi.org/DOI: 10.1080/03468755.2018.1562965>.

———. «I Trust You with My Child: Parental Attitudes to Local Authorities in Cases of Disobedient Children in 18th Century Denmark». *Journal of Historical Sociology* 33, nr. 4 (2020): 489–504. <https://doi.org/10.1111>.

Kong Christian Vs Norske Lov, 1687.

https://www.hf.uio.no/iakh/tjenester/kunnskap/samlinger/tingbok/lover-reskripter/chr5web/chr5_06_06.html.

Kongelige Reskripter, Resolutioner og Collegialbreve for Danmark og Norge. Gyldendal, 1806. https://urn.nb.no/URN:NBN:no-nb_digibok_2015070848044.

Markussen, Ingrid. «Kampen om lærernes utdanning og profesjon i opplysningstiden».

Norsk Pedagogisk Tidsskrift 106, nr. 3 (2022): 188–200.

———. *Til Skaberens Ære, Statens Tjeneste og Vor Egen Nytte, Pietistiske og kameralistiske idéer bag fremvæksten av en offentlig skole i landdistrikterne i 1700-tallet. Kapitlene 1 og 2*. Odense, 1995.

Mediås, Odd Asbjørn, og Alfred Oftedal Telhaug. «Kap. 2: Guds røst i den norske skolen». I *Grunnskolen som nasjonsbygger. Fra statspietisme til nyliberalisme*, 36–53. Abstrakt forlag, 2003.

Midré, Georges. *Bot, bedring eller brød? Om bedømming av sosial nød fra reformasjonen til folketrygden*. Oslo, 1990.

Mitterauer, Michael, og Reinhard Sieder. *European Family*. University of Chicago, 1982.

Ozment, Steven. *Ancestors - The Loving Family in the Old Europe*. United States of America: Harvard University Press, 2001.

Pollock, Linda. *Forgotten Children: Parent-child Relations from 1500 to 1900*. Cambridge University Press, 1983.

Pontoppidan, Erik. *Sandhed til Gudfrygtighed*. København: Waysenhuses Bogtrykkerie (Digitalisert av Det kongelige bibliotek), 1737. <https://www.kb.dk/e-mat/dod/110308054633-color.pdf>.

Register til Reskripter, Resolutioner og Collegial-Breve for Norge 1660-1813. Forlagt af J.W. Cappelen. Trykt i P.T. Mallings Officin, 1847. https://urn.nb.no/URN:NBN:no-nb_digibok_2010021712005.

Rousseau, Jean Jacques. *Emile – eller Om opdragelsen*. Bd. 1. 3 bd. København: Borgen, 1762.

Sandin, Bengt. «Hemmet, gatan, fabriken eller skolan. Folkeundervisning och barnuppfostran i svenska städer 1600-1850». 1986.

Sandvik, Gudmund. «Rettsstillinga for barn i gamle dager». I *Forskningsnytt* 24 (4), 1979.

Schou, Jacob Henric. *Alphabetisk Register over de Kongelige Forordninger og aabne Breve, samt andre trykte Anordninger, som fra Aar 1670 af ere udkomne*. xx#, 1812.

https://urn.nb.no/URN:NBN:no-nb_digibok_2009100803005.

Schrumpf, Ellen. *Barndomshistorie*. Oslo: Det Norske Samlaget, 2007.

———. «Barndomshistorie - perspektiver og problemer». *Barn*, nr. 2 (2008): 13–30.

Shahar, Shulamit. *Childhood in the Middle-Ages*. London: Routledge, 1992.

Skundberg, Øystein, og Harald Thuen. «‘I kjærlighedens tjeneste’ Straffens legitimitet i oppdragelse og undervisning». *Nordic Journal of Educational History* 5, nr. 2 (2018): 17–36.

Slyngstad, Marit. *Ulydighet og straff*. Tingbokprosjektet, 1994.

https://urn.nb.no/URN:NBN:no-nb_digibok_2017012748178.

Sogner, Sølvi. *Aschehougs Norgeshistorie. Krig og fred 1660-1780*. Redigert av Knut Helle, Knut Kjeldstadli, Even Lange, og Sølvi Sogner. 2. utg. Bd. 6. 12 bd. Oslo: Aschehoug & Co, 2007.

———. *Far sjøl i stua og familien hans. Trekk fra norsk familiehistorie før og nå*. Oslo, 1990.

———. *I gode og vonde dagar - Familieliv i Noreg frå reformasjonen til vår tid*. Oslo: Det Norske Samlaget, 2003.

Stone, Lawrence. *The Family, Sex, and Marriage in England 1500-1800*. New York, 1977.

